

NARODNE ČITAONICE I KNJIŽNICE U VINODOLU

OSVRT NA NJIHOVO DJELOVANJE TRIDESETIH GODINA 20. STOLJEĆA

1. Osnutak narodnih čitaonica

Prve narodne čitaonice u Hrvatskoj osnovane su potkraj 30-ih godina 19. stoljeća u doba ilirizma, hrvatskog narodnog pokreta, u Varaždinu, Karlovcu i Zagrebu (1838). Postale su središta kulturnog, općenacionalnog i političkog djelovanja u buđenju nacionalne svijesti, čuvanja vlastite narodnosti u cilju napretka domovine protiv mađarskih nasrta. Već je 1831. godine, dakle prije osnutka tih čitaonica, Pavao Štos zapjevao da »Vre i svoj jezik zabit Horvati, — hote ter drugi narod postati«. Da je stanje u Hrvatskoj bilo i poslije toga u nacionalnom pogledu čak katastrofalno s obzirom na najezdu tuđinstva, potvrđuju i riječi Ivana Kukuljevića, izgovorene u Hrvatskom saboru 2. svibnja 1843. On kaže:

»Mi smo malo Latini, malo Nijemci, malo Magjari i malo Slavjani, a ukupno i iskreno govoreći nismo upravo ništa. Mrtvi jezik rimski, a živi magjarski, njemački i talijanski: to su naši tutori. Živi nam se groze, a mrtvi nas drži za grlo, duši i nemoćne nas vodi i živim predaje u ruke. Sada imamo još toliko sile, da se suprotstavimo mrtvom, za malo ne ćemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne stavimo na noge, t.j. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i postavimo ga vladajućim.«

Čitaonice su u tom času trebale pomoći. I doista, one su »postale ognjišta, na kojih se smrzla srca sunarodnjaka naših grijahu«, napisao je Vjekoslav Babukić, onda tajnik Narodne čitaonice u Zagrebu.

U takvim prilikama osnovana je 1845. godine u Novom Vinodolskom Narodna čitaonica na poziv Josipa Mažuranića, koji u pozivu veli: »Ljubljeni Domorodci! Već je vrijeme, da se i mi jednom od sna probudimo, i složimo se za promicat blagostanje naše mile Domovine. Za ovu sverhu najshodnije je srestvo utemeljenje jedne čitaonice«.¹

Narodne čitaonice su osnivane uopće u toku značajnih političkih i kulturnih zbivanja u Hrvatskoj ili poslije njih. Tako je u Rijeci, poslije njenog vraćanja Hrvatskoj, kojoj je i pripadala, Narodna čitaonica osnovana potkra 1849. godine (a ne 1850. kak se obično pisalo), jer su to najnovija istraživanja potvrdila.² A poslije Bachova apsolutizma i vraćanja ustanog života u Austriji, dakle i u Hrvatskoj kao njenom dijelu, prvo je osnovana 1861. godine Narodna čitaonica u Kraljevici.³

U Vinodolu su osnovane još dvije narodne čitaonice poslije značajnih političkih događaja. Naime, poslije Nagodbe (1868) i nastalih promjena, godine 1873. osnovana je Narodna čitaonica u Selcima.⁴ Iste godine kraljevička čitaonice postaje značajno kulturno i političko žarište, a sama Kraljevica je tiskarsko središte Hrvatskog primorja u znak otpora primorskih Hrvata

najezdi Mađara na Jadran.⁵ Deset godina kasnije, poslije političkih zbivanja u Hrvatskoj i demonstracija u Zagrebu protiv zajedničkih grbova s mađarskim natpisima, osnovana je 1883. i Narodna čitaonica u Bribiru.⁶

Bribir: Spaljena zgrada u kojoj je osnovana Narodna čitaonica

Početkom 20. stoljeća osnivaju se pučke (narodne) knjižnice, kada u Društvu hrvatskih književnika djeluje »Glavna uprava za osnivanje hrvatskih pučkih knjižnica«. Cilj im je isti kao i čitaonica. Tako je u Selcima, gdje je Narodna čitaonica prestala radom potkraj 19. stoljeća, osnovana 1904. Hrvatska pučka knjižnica.⁷ U njoj se čitaju također novine i časopisi, ima dakle i svoju čitaonicu, kao što narodne čitaonice nabavljaju knjige i tako stvaraju svoje knjižnice. U Novom je također uz Narodnu čitaonicu postojala i Radnička čitaonica, ali u veljači 1919. one se ujedinjuju pod imenom prve, tj. ostaje djelovati Narodna čitaonica.

Ova kulturna društva postoje u Vinodolu i poslije 1918. godine.

U Selcima je uz Knjižnicu godine 1919. osnovana i Radnička čitaonica za članove SRPJ (komunista). Knjižnicu i dalje vode stariji članovi, ali u nju ulaze i mlađi mještani, bez obzira na političko opredjeljenje. Radnička čitaonica postojala je samo do objavljivanja Obznane protiv KPJ.⁸ Knjižnica neprekidno nastavlja radom i na godišnjoj skupštini 6. siječnja 1923. prihvaćen je prijedlog člana Ivana Jeličića Kombola, tada još studenta, da se priđe izgradnji »Doma prosvjete«. Prihvaćeno je i zaključeno da se osnuje

Fond za gradnju doma i da se putem sabirnih araka, kako je to bilo tada uobičajeno, počnu sakupljati novčani prilozi.⁹ Ali od 1925. godine, kada je osnovano Sokolsko društvo, Knjižnica zaostaje u svom djelovanju, a ističe se Sokolsko društvo. Tako traje sve do 1929. godine.

Svoj rad nastavlja i najstarija Narodna čitaonica, ona u Novom Vindolskom, ali i u njoj dolazi do zastoja. Godišnja skupština 8. siječnja 1928. nije se mogla održati, jer nije bilo dovoljno prisutnih članova. U njoj je došlo i do nesuglasica, jer se saopćava da su neki članovi istupili budući da su »radili i govorili protiv čitaonice«. Doduše upisali su se novi članovi, pa predsjednik Čitaonice Milan Dorčić na to kaže: »Njihov istup ni malo ne žalimo, jer su sada barem svi ostali članovi pravi i iskreni članovi, koji sačinjavaju svijet mjesne inteligencije kao i srednjeg staleža«.¹⁰ Predstavnici Čitaonice — predsjednik Milan Dorčić i potpredsjednik Petar Baran — zastupali su društvo »kod prenosa u domovinu pepela velikog Frana Supila« (1927. godine), a za Novu godinu priređena je odlično uspjela zabava. Na godišnjoj skupštini 30. prosinca 1928. govori se i o gradnji Narodnog doma, što je već i prije pokrenuto, ali sada se izabire poseban odbor za gradnju i za to odobrava svota od 500 dinara.

Narodna čitaonica u Bribiru je bila smještena u privatnoj zgradi, ali se 1922. godine useljava u zgradu Zadruga sv. Josipa. No oba društva, zadruga i čitaonica, ne pokazuju do 1929. godine ni društvenu ni političku djelatnost.

2. Djelatnost narodnih čitaonica od 1931—1934.

Političke prilike pod diktaturom, uvedenom 6. siječnja 1929, nisu bile nimalo povoljne da se razvije širi kulturni rad u čitaonicama i da mu se dade jače političko značenje. Ipak ni u takvim prilikama rad u čitaonicama nije bio sasvim zamro. Zavisilo je od članova da se takav rad razvije i u ovom razdoblju, naime od početka 1931. do 1934. godine.

Narodna čitaonica u Bribiru, u kojoj je Tomo Strizić, tada već napredno opredijeljen, bio član upravnog odbora i knjižničar, pokazuje aktivnost u izdavanju knjiga na čitanje. U Čitaonicu se počinju učlanjivati mlađici, pa se priređuju i čajanke. Čitaonica je primala i neke dnevne listove. Od godišnje skupštine 29. listopada 1933. rad u društvu je sve uspješniji. Došlo je do promjene u upravnom odboru. Za novog predsjednika bio je izabran Nikola Krajačić, a za knjižničara ponovno Tomo Strizić. Zaključeno je da Čitaonica nabavi radioaparat i da se pretplati na više listova (Novosti, Jutarnji list, Seljačke novosti, Danica, Svijet, Koprive i sušački Novi list).

Poslije ove skupštine rad u Čitaonici je još uspješniji. Učlanjuju se novi članovi. Osnovana je i diletantska družina koju vodi Josip Kalafatić Malicija. U toku zime 1933/1934. godine uvježban je jedan dramski tekst i prakazan s velikim uspjehom. Priređivanje čajanki i plesova sve je više privlačilo omladinu. Od priredaba su dobijena sredstva i nabavljene stolice i knjige. Osnovane su i čitalačke grupe kao prikladan oblik rada po raštrkanim bribirskim selima. Najviše se čitala »Mati« Maksima Gorkog i »Umovanje zdravoga razuma« Vase Pelagića (po sjećanju Andrije Tusa).¹¹

No poslije spomenute skupštine zapaženo je u upravnom odboru prisustvo Tome Strizića kao naprednog člana. Vlastima on nije bio poćudan. I kada su iduće godine odobravane izmjene pravila Čitaonice, sreski načel-

nik u Novom pisao je banovini 13. srpnja 1934. da je Strizić »ranije bio istaknuti separatist, dočim se već dugo vremena povučeno drži, i sarađuje u čitaonici.« Ipak je ostao u odboru, a za ostale članove nije bilo primjedaba. Strizić je u to vrijeme već istaknut kao opozicioner režimu i podržava politiku HSS-a.¹²

Čitaonica u Bribiru nije imala vlastitih prostorija nego je bila smještena u Zadružnom domu, koji je bio u vlasništvu Društva sv. Josipa. Iako je Strizić bio član toga društva i njegov računovođa, bribirski svećenici su nastojali da se iz ovog doma preseli Čitaonica, jer su zapazili da se u njoj sastaju članovi koji na mlađe djeluju mimo njihovih nastojanja. Već tada su htjeli spriječiti djelovanje Narodne čitaonice. Stoga su i osnovali ženski pjevački zbor i muški tamburaški zbor. Okupljanje oko svećenika i po njihovom nalogu, te su snage upućene da ometu dobro započeti rad u Čitaonici i da ga konačno i onemoguće. Takva nastojanja trajala su i dalje, ali se Narodna čitaonica u Bribiru održala i uspjela nastaviti svoju započetu djelatnost.¹³

U Narodnoj čitaonici u Novom još je prije uvođenja diktature bila pokrenuta gradnja Narodnog doma, pa je u tom smislu djelovalo i »novljansko društvo«. Na početku 1931. godine javlja Sokolsko društvo da je ono preuzelo gradnju Narodnog doma i moli da i Narodna čitaonica doprinese svoj iznos za ovu svrhu. Tada je odobreno da Čitaonica preda Sokolskom društvu 2 uložne knjižnice sa stanjem od 31. prosinca 1930, tj. svotu od 1.068,40 dinara.¹⁴

Godišnje skupštine Čitaonice održavane su redovito. Na skupštini 29. siječnja 1933. predsjednik Petar Baran ponukan je da »tumači značenje Čitaonice«, da iznosi njen historijat i da kaže »kako je naša Čitaonica druga (netočno, ona je četvrta, op. V. A.) osnovana u Hrvatskoj i Slavoniji u vrijeme kada 90 posto naroda čitati nije znalo, pa kako se je tijekom vremena naša Čitaonica podigla na zamjernu visinu«. Međutim, nasuprot ovom opravdanom hvalospjevu Čitaonici i njenoj prošlosti, stanje u njoj 1933. godine nije bilo za naročitu pohvalu. Naime, na istoj skupštini tajnik Ante Smokvina izjavljuje ovo: »Silan protest od strane ozbiljnog članstva bio je za vrijeme boravka đaka u Novom to jest za vrijeme božićnih praznika a sve radi nepristojnog ponašanja, tako da su naši stari i ugledni članovi morali se iz prostorija povući radi đackog zuluma«. On dodaje da je pokušao ukazati đacima na njihovo ponašanje, ali su mu odgovorili: »Nama Čitaonička Pravila odobravaju polazak Čitaonice.«

Predsjednik P. Baran potvrđuje navode tajnika i dodaje da je to ponukalo upravu Narodne čitaonice predložiti skupštini promjenu člana 7. Pravila, tj. da se taj član ukine. S tim se suglasio i član Milan Piškulić i dodao: »To se u ranijim godinama nije činilo«. Knjižničar Stanislav Harapin nije bio za ukidanje člana 7. nego je predložio da se posjet Čitaonici dozvoli učenicima iznad VII razreda gimnazije i sveučilištarcima. Međutim »u dužoj i dosta žučljivoj debati« prišlo se glasanju i prihvaćen je prijedlog da se ukine član 7. i tako zabrani pristup u Čitaonicu đacima i studentima. To je bilo neshvatljivo da vodstvo Čitaonice koči društvenu aktivnost ustanove, da se zatvara u uski krug umjesto da privuče omladinu na rad. Na sjednici upravnog odbora 11. veljače 1933. toga se pitanja dotakao član Bogoslav Dorčić, koji nije prisustvovao godišnjoj skupštini, i zamolio za objašnjenje. Pošto mu je sve objašnjeno, nije se složio i izjavio je »da nije isklju-

čeno da će praviti utok na banovinsku upravu da se spomenuti paragraf ne ukida.« Što je učinjeno iz zapisnika se ne vidi, ali su unatoč zabrani đaci i studenti i dalje posjećivali Čitaonicu.

Ovo se dogodilo kada je Čitaonica bila navršila 88. godišnjicu i spremala se za proslavu devet desetljeća postojanja. Taj sukob je bio bez sumnje štetan i vijest o sukobu prodrla je u širu javnost. Sušački »Novi list« objavljuje nepotpisani odgovor, osuđuje zabranu polaska Čitaonice đacima i studentima i piše:

»Dostojan je to i gentlemenški gest te gospode prema svojoj budućoj inteligenciji, prema onima koji su uvijek i vazda manifestirali svoju iskrenu ljubav i široko srce prema ovoj staroj hrvatskoj instituciji.

Novljanska je intelektualna omaldina pomagala svoju sijedu staricu materialiter et moraliter, a za uzvrat malo da nas nije jedan stariji g. član izlupao stolicom, što bi bio jamačno i učinio da se osjećao Golijskom.

Člankopisac dodaje da je zabrana motivirana time da »novljanski đaci i studenti provociraju nemire i skandale u društvenim prostorijama«. On priznaje da ih ima dvadesetak i kad se sastanu u Novom »kamo ćeš, kuda ćeš, nego u Čitaonicu, te je naše ćeretanje kadgod i prešlo granice kućnog reda i takta, ali se to nije smjelo odmah uzeti za zlo, mladosti za volju!« i to »za onih 15—20 dana što smo o Božiću kod kuće!« Na koncu podrugljivo dobacuje: »Da, da! Ali ta gospoda zaboravljaju da su i oni bili mladi, zaboravljaju na svoju mladost, na najljepše godine svoga života!«¹⁵

U ovom razdoblju u Triblju je osnovana Narodna knjižnica i čitaonica, i to 20. ožujka 1932, na poticaj mještana. Svečano je otvorena 1. travnja iste godine. Smještena je bila u zgradi osnovne škole.

Među osnivačima je bio i mjesni župnik Andrija Pobor i on je izabran za predsjednika društva.

Kada je osnovana imala je 49 članova, a do kraja 1932. upisalo ih se još 16. Radila je samostalno, a njena raznovrsna djelatnost razvijala se putem sekcija: gospodarske, diletantske i glazbene (koristeći »mišnice«, sople i tambure). Knjižnica je krajem 1932. godine imala 234 knjige. Osim beletrističkih imala je i dva djela F. Engelsa, »Porijeklo porodice privatnog vlasništva i države« i »Anti-Dühring«, Lenjinovo djelo »Imperijalizam kao najviši stadij kapitalizma« i Augusta Bebela »Žena i socijalizam«. Primala je i listove: Jutarnji list, Novosti, Novi list, Hrvatski dnevnik, te tjednike Svijet, Danicu i Seljački dom.

Godine 1932. posuđene su 493 knjige, a 1933. godine 546 knjiga članovima na čitanje.

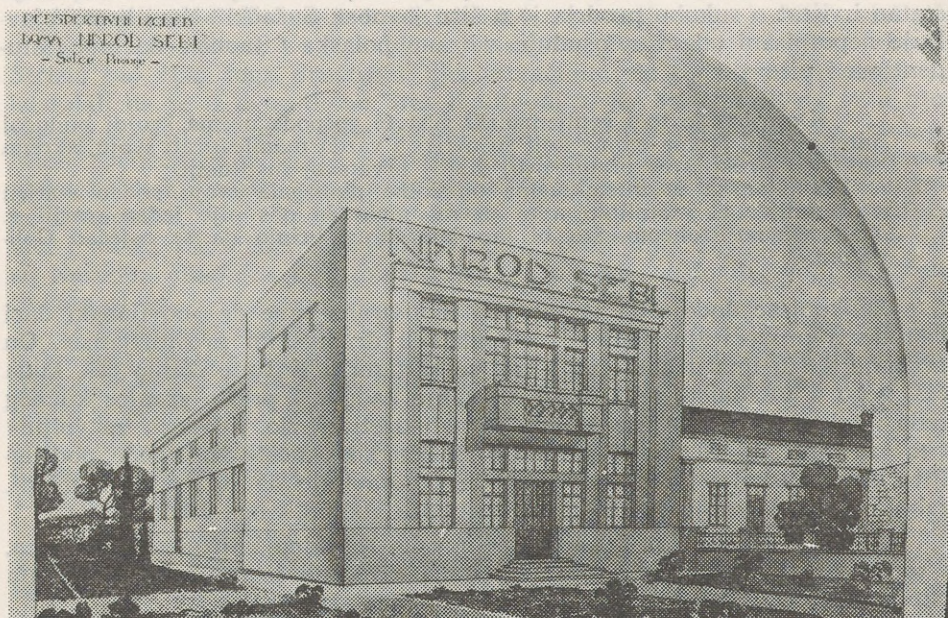
Početkom 1936. Knjižnica je priredila proslavu »100. godišnjice hrvatske himne«.

Član Knjižnice i čitaonice u Triblju Ivan Ropac studirao je u Pragu i iz ovog grada otišao u prosincu 1936. u Španjolsku u borbu protiv fašizma.

Opširnije o Knjižnici i čitaonici vidi u knjizi Mate Vidovića »Tribaljski«. Stvaranje radničke klase i njena borba za oslobođenje, Tribalj, 1981. (str. 40—49).

Suprotno ovim pojavama, u Bribiru i u Novom, od 1931. do 1934. godine, u Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima bile su sasvim drukčije prilike. Iako u istim okolnostima pod diktaturom, ovdje je upravo 1931. godine

otpočela gradnja doma. Naime, zamisao iz 1922. godine počela se ostvarivati. Na godišnjoj skupštini Knjižnice 25. siječnja 1931. raspravljalo se o toj gradnji — kao što se u Narodnoj čitaonici u Novom slično govorilo dan prije, 24. siječnja — i Selčani su stvorili ovakav zaključak:

Dom »Narod sebi« kako ga je projektirao 1931. godine inž. Ivan Bosnić, danas »Dom prosvjete« u Selcima

»Na današnjoj skupštini pokrenuta je ova misao na novo te je zaključeno da se započne gradnja doma, u koju svrhu je izabran posebni odbor, koji je posve na sebe preuzeo dužnost oko gradnje doma, a Knjižnica ima odboru ustupiti svu svoju imovinu, koja se nalazi na uložnici, kod dužnika i u blagajni.«¹⁶

Bio je to zaista povijesni zaključak, a inicijativu Knjižnice prihvatili su Radnička zadruga sv. Josipa i Sokolsko društvo. U zajednički Odbor za gradnju doma »Narod sebi«, kako ga je već 23. veljače 1931. odobrio Tehnički odjeljak u Sušaku, Knjižnica je izabrala 8 članova, Radnička zadruga 5, a Sokolsko društvo 4 člana. Za predsjednika je izabran časnar Luka Antić, a za tajnika dr Ivo Karlović, mjesni liječnik. Knjižnica je Odboru odmah predala 14.500 dinara, Sokolsko društvo dalo je nešto kasnije manji iznos, a Radnička zadruga nije imala novčanih sredstava. Ime domu »Narod sebi« predložio je Karlović, koji je bio inicijator ostvarenja zamisli o gradnji doma i poradio na okupljanju svih mještana. Bilo je vrijeme nezaposlenosti i ekonomske brize pa su svi radnici mjesta stupili na posao kada je 2. ožujka 1931. započelo kopanje temelja, pošto je prethodno kupljeno privatno zemljište i dio materijala za gradnju. Spretnošću i agilnošću tajnika Karlovića od banovine su dobijena novčana sredstva a besplatno kukuruz za plaćanje radnika u naravi (zidaru 10 kg, a težaku 8 kg).

V. Selčan. 7. 1934.
 Valjevo 7. 1934.

Sabirni arak

doma »Narod sebi« u Selcima.

Za građevni odboj:

Blagajnik:

Pretejednik:

Stavak:

L. M. Arak
 Karađanović

Đurđević

Serijski broj	Ime	Vredn.	Znač.	Znač.	Znač.
1	Alban Novoput	100	-	Primenio	485
2	Đorđe Lončarić stari	50	-	Mnogobrojni Novoput	5
3	Jasno Brnarić	20	-	Lanka	5
4	Stjepan Novoput	20	-	Mnogobrojni Novoput	50
5	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
6	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
7	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
8	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
9	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
10	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
11	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
12	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
13	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
14	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
15	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
16	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
17	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
18	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
19	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
20	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
21	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
22	Željko Novoput	10	-	Mnogobrojni Novoput	10
	Ukupno	485	-		

Sabirni arak za gradnju doma »Narod sebi« s priložima Selčana koji su kao zidari radili u Valjevu 1934. godine

Del. broj:	Ime:	Klasa:	Pol:	Ime:	Klasa:	Pol:
		Imena p.	boj.		Imena p.	boj.
	a Na gradnji doma "Narodni Selci" u Selcima" iziskujemo se je ovaj sabirani arak svoga (555) pet stotina pedeset pet demara, na čabot obote mlađe sumice, koja se je sakupila tek sa ostalim akcijama g. g. Josipa Brzovića Silvestra Antića i Josipa Antića, stoga se najistovisnije molbi upućuju tuž na gradnju angažovanih društava da nam se oblažerica na skromnosti, jer je i Valjevo Teko pogodno privrednom i finansijskom prirodo kod koga još i danas stoji. Ukoliko budemo mogućni gledat ćemo se odrediti ovom neko boračnom mestu i vrednom selackom narodu, koji je istovisnije sebe svo- jim fizičkim i moralnim radom, talenat i finansi- jama formirao stvorio stvorno narodni dom u ovom današnjem tektoničkom na stojište celog sveta u fazonu mestu Selcima". Učinam sabirani arak "predajnici" go preko g. Josipa Brzovića Jugoslovenski Javni Kupci u Selcima. Valjevo 23. novembra 1934 god. <i>spol. tovarima:</i> Ivo Jovanović predurina. Bagaru Primljeno u Selcima dan 555 (pet stotina pedeset pet) dne 27. novembra 1934 god. Za Josip Antić Slagynuk					

Popratni dopis na sabirnom arku s priložima Selčana u Valjevu koji je 23. novembra 1934. poslao preduzimač Ivan Lončarić Knjižnici u Selcima

O ovoj velikoj akciji jednog malog primorskog mjesta pisala je i sušačka štampa.¹⁷ U redovima zidara na gradnji doma našao se odmah i Vjekoslav Jeličić, član KPJ od 1920. godine, koji je i u prilikama 1931. godine među naprednim mladim intelektualcima i mladim proleterima ilegalno djelovao šireći napredne misli. Dobro je poznavao i liječnika Karlovića, a svojim radom na domu primjerom je pomagao ovu akciju, korisnu za cijelo mjesto.

U toku 1931. godine iskopani su temelji za cijelu domsku zgradu, a do kraja 1932. godine sazidan je prednji dio, predviđen za Knjižnicu, i ova se već početkom 1933. uselila u dom. Sada je on nazvan »Dom prosvjete«, kako je već 1922. bilo zamišljeno. Ime je postavljeno na pročelje zgrade. Svoju godišnju skupštinu Knjižnica je 12. veljače 1933. održavala prvi put u svome domu, obilježivši na taj način za sebe i za cijelo mjesto taj veliki događaj.

Još dok se dom zidao Knjižnica je bila također aktivna. Njezina diletantska sekcija djelovala je vrlo uspješno potkraj 1931. godine, a starogodišnju tradicionalnu zabavu priredila je u dvorani Hotela »Rokan« (danas »Slaven«) s nekoliko igrokaza. Više priredaba bilo je i slijedeće godine (1932), a na jednoj je prikazana i alegorija »Pogreb krize«. Napisao ju je Vjekoslav Jeličić.

Poslije useljenja Knjižnice u »Dom prosvjete« rad je nastavljen u boljim stambenim prilikama. To potvrđuje i broj posuđenih knjiga. Godine 1931. posuđene su 172 knjige, godine 1932. — još uvijek u privatnoj zgradi — 208 knjiga, a u toku 1933. — sada u svome domu — već 440 knjiga. Tako je Knjižnica godine 1933. razvijala svoju početnu kulturnu djelatnost u »Domu prosvjete«. U njemu još nije bila izgrađena velika dvorana, ali su do početka 1934. godine završeni svi radovi i »Dom prosvjete« je u cjelini bio dovršen.

Na godišnjoj skupštini Knjižnice 11. veljače 1934. izmijenjena su njena pravila i odlučeno da se »Dom prosvjete« sada u gruntovnicu upiše na Hrvatsku pučku knjižnicu. To su svojim potpisom potvrdili ne samo članovi Knjižnice nego i članovi Sokolskog društva i Radničke zadruge. To je za Knjižnicu znameniti XXX zaključak, koji je predložio član Knjižnice i tajnik Odbora za gradnju doma dr Ivo Karlović, a pažljivo ga upisao u Knjigu zapisnika tajnik Knjižnice Ivan Lončarić Papić. I jedan i drugi bili su odani Knjižnici, što potvrđuju poznate činjenice, i pokazali su se dalekovidnima što su »Dom prosvjete« osigurali Knjižnici kao njeno vlasništvo. Tako je uspješno završio trogodišnji rad jednog doma, jednog djela koje je u onom času bilo veliko i značajno dostignuće kao rezultat sloge, poleta i marljivosti u interesu mjesta. Zapisavši sve to u zapisnik Knjižnice 11. veljače 1934. tajnik Ivan Lončarić Papić sačinio je dokumenat koji će pokazati svoju posebnu valjanost u kasnijoj borbi za nesmetani rad Knjižnice u njenom »Domu prosvjete«.¹⁸

Ova svojevrsna kulturna akcija — jedina uspjela u ono doba u Vinodolu — da cijelo jedno mjesto dobije dom velikih razmjera, povezala je sve mještane i uključila u pionirski pothvat Selaca. Voleći nasljednika Narodne čitaonice iz 1873. godine, dakle Hrvatsku pučku knjižnicu, osnovanu 1904. godine, ova je postala »mezimče« svih mještana doslovno. A za cijelo vrijeme je gradnja doma označila prekretnicu u daljem razvitku. Predvodnici gradnje uz pomoć svih radnika uklesali su tako svoje ime u veliko zdanje.

Naučna biblioteka

Zagreb

Tako je rok za preplate za naša izdavanja prošao, mi smo i pak
molimo da nas ovrat naša Društva Knjižnica u Selcima vratite u
vaša preplatnika ako vam je itako moguće. Prošajte nam odmah
drušćem dosad izasle knjige (T. „Uvod u d. nat.“, F. Seljački rat
„Nemačkoj“, K. M. Bijeda filozofije) a ostale po izlasku iz štampa.
Osto tako vratite nam preplate: Dr. Anti-Dühring.

Ukoliko Društva Knjižnica ne možete vratiti u preplatnike,
molimo vas da obzirom na javnu naš prosvjetnu ustanovu
prošajte te preplate knjige za izvednu popravku.

*Knjige su došle sve!
30. prosinac 1934*

*Knjižnica,
Lončarić Papić*

Kopija narudžbenice knjiga za Hrvatsku pučku knjižnicu u Selcima od 22. lipnja 1934. (Narudžbenicu je napisao svojom rukom prof. Vinko Antić.) Upućena je Naučnoj biblioteci u Zagreb. Spominju se ove knjige: A. Thalheimer, Uvod u dijalektički materijalizam; F. Engels, Seljački rat u Nemačkoj; K. Marx, Bijeda filozofije; F. Engels, Anti-Dühring. Knjige su prispjele 30. lipnja 1934. i upisane su u Knjigu zapisnika rukom tajnika Ivana Lončarića Papića.

Ali upravo u času sveobuhvatnog kulturnog rada u »Domu prosvjete« na početku 1934. godine zadan je udarac i Knjižnici i cijelom mjestu. Po »naredbi« banske uprave skinut je dosadašnji naslov i postavljeno ime »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra«. Tako preimenovani dom »svečano« je otvoren 20. V 1934, a štampa je obavijestila da je podignuta nova »sokolska kula« u Hrvatskom primorju. O Hrvatskoj pučkoj knjižnici kao inicijatoru gradnje »Doma prosvjete« i njegovom vlasniku nije zapisano ništa. Čak ni tadašnja uprava Knjižnice nije se oglasila ničim da brani prava ovog kulturnog društva.

Tako je, nažalost, dovršenje gradnje Doma u Selcima osramočeno grubim postupkom režima i sokolaša. Pokazali su svoj odnos prema Knjižnici i prema kulturnom radu. Negodovanje prema takvom činu nije se u mjestu tada javno izrazilo, ali je zavladała šutnja koju nitko nije mogao ni htio objasniti. Napredni članovi odbili su režimski diktat i zabrinuli se za rad Knjižnice. Ali ni oni nisu ništa poduzeli u toku »sokolskog slavlja«. Sokolaši su se ponašali kao »pobjednici«, jer nisu pravilno ocijenili političku situaciju u zemlji ni kako se ona odražava u mjestu. Nisu ni pretpostavljali da Hrvatska pučka knjižnica može jednom išta poduzeti za zaštitu svojih jasnih prava protiv Sokolskog društva. Zaštićeni kraljevskom oznakom uz sokolsko ime, sokolaši su bili euforični u nastalom zatišju, a pojedinci su

[illegible]

*Popis knjiga naručenih 22. lipnja 1934. i upisanih u Knjigu zapisnika Hrvatske
pučke knjižnice rukom tajnika Ivana Lončarića Papića*

»sanjarili« da će Knjižnicu »sokolizirati«. ¹⁹ Živjeli su doista u zabludi, jer konfrontirani s naprednim članovima Knjižnice nisu ni slutili gdje jačaju snage, a da će moć sokolstva jednom ipak opasti u cijeloj zemlji. U Vinodolu već je i bila u opadanju. Ipak i za napredne članove selačke Knjižnice javilo se pitanje šta i kako dalje nastaviti radom da se sačuva Knjižnica i da se osigura »Dom prosvjete« kao njeno vlasništvo, sada pod imenom sokolskim.

Odgovor na to pitanje ipak je nađen.

3. Borba naprednih članova za narodne čitaonice

Politički udarac zadan Hrvatskoj pučkoj knjižnici u Selcima, naročito naprednim članovima, bio je gotovo iznenađan, velik i oštar. Iz nastale situacije nije bilo jednostavno ni lako izaći u prilikama sredinom 1934. godine i još jake diktature živog kralja. Bilo bi besmisleno i beskorisno tada nastupiti javno protiv sokolstva i podvlae Sokolskog društva s nametnutim sokolskim imenom i na bilo koji način dirati u kraljevo ime na »Domu prosvjete«.

Pa ipak su napredni članovi stupili u borbu u Knjižnicu i za izgubljeni dom. To je počelo vrlo taktički, ne spominjući ni sokolsko ime ni kraljevsku oznaku. Prvo je član Knjižnice, po zvanju profesor i poznavalac naprednih knjiga (to je bio potpisani) na svoju inicijativu, bez dogovora bilo s kim, napisao četiri narudžbenice za nove knjige za Knjižnicu. Među njima su bile i marksističke. Nije bio član uprave, jer je već tri godine bio odsutan iz rodnog mjesta. Zamolio je tajnika Ivana Lončarića Papića da potpiše te narudžbenice. To je i učinio. One su poslone 22. lipnja 1934. i neke su knjige prispjele do konca toga mjeseca. Papić ih je svojom rukom upisao u Knjigu zapisnika. Popis tih knjiga objavljen je u faksimilu dva puta, u knjizi »Vinodolska Selca u borbi« (str. 258—259) i u knjizi »Naraštaji govore« (str. 132—133), a objavljuje se i u ovom prilogu. To je dokumenata o početku rada naprednih članova u Knjižnici na novim osnovama.

Jasno je da ovo nije bilo dovoljno za širu akciju: da se preuzme upravu Knjižnice i spasi »Dom prosvjete«. Stoga su napredni članovi osnovali odmah Priređivačik odbor i dva njegova člana, prof. Vinko Antić i kap. Josip Antić, počeli su surađivati s upravom Knjižnice. Na sjednici 30. lipnja 1934. oni su upravi podnijeli plan rada, tj. da se 1. srpnja otvori čitaonica i 8. srpnja održi priredba u domu. Uprava je to prihvatila i pohvalila ove članove. Tako je Priređivački odbor započeo zamjenjivati upravu. Ubrzo se zapazilo koji su članovi pokretači rada. Manifestom »Pjesma žuljeva koji sagrađiše dom« na predstavi (8. VII) napredni članovi su pokazali svoje stanovište, stavili se na stranu radničke klase i dovoljno rekli da duva nov vjetar.²⁰ To se još jasnije uočilo na sjednici uprave 18. srpnja kada je Priređivačik odbor predložio da se na domu označe prostorije Knjižnice s natpisom »D o m Jugo-slavenske pučke knjižnice i čitaonice«, kako se onda zvala, a ne samo skraćeno »JPKČ«. S time se predsjednik Luka Antić nije složio i napustio je sjednicu, a ostali su članovi zaključili da se »u najkraćem roku saziva glavna skupština«. To je učinjeno i skupština je održana već 22. srpnja. Bila je burna, javila se opozicija, ali je bila u manjini. Podnošenjem ostavke bilo je zapravo omogućeno da se na lak način izabere nova uprava. Ona je izabrana, a u javnost je izbilo da su u društvu nastale nesuglasice.

Novi upravni odbor, kome je Ivan Jeličić Kombol bio na čelu, započeo je radom prema smjernicama koje je dao krug naprednih članova. Već 5. kolovoza 1934. zaključio je da se na dom postavi onaj naziv koji je stara uprava odbila, tj. »D o m JPKČ«. To je odmah i učinjeno, ali je kotarska oblast u Crikvenici naredila da se takav naslov skine. Bilo je unaprijed jasno da uz staro ime »sokolski« s kraljevskom oznakom neće se moći održati novi, dodatni naslov, ali uprava Knjižnice nije izvršila naredbu vlasti. To je po dobijenom nalogu učinio općinski redar.²¹ Ovim je mještanima postalo jasno kako se potiskuje Knjižnica, kako se gaze njezina prava i »Dom prosvjete« predaje Sokolskom društvu, iako su ga sagradili mještani i oni žele s njim raspolagati.

Nasuprot takvom postupku režima, Knjižnica je pristupila izvršenju XXX zaključka da se dom upiše u gruntovnicu kao njeno vlasništvo. Taj su posao izvršili predsjednik Ivan Jeličić i član prof. Vinko Antić uz besplatnu pomoć javnog bilježnika Zlatka Šafarića. Ugovori su potpisani 18. kolovoza 1934, bili su pravovaljani i Antić ih je predao općinskom bilježniku na zakonski postupak. S ovim ugovorima Knjižnica je postigla novi uspjeh.

Time je doduše stvorena besmislena situacija, naime da je Sokolski dom u vlasništvu Hrvatske pučke knjižnice, ali takve su bile činjenice i one su jačale njezin položaj.

Od strane općinske uprave uslijedio je napadaj na Knjižnicu pošto je pozvala i počela ispitivati potpisnike ugovora, miješajući se nezakonito u pravilno sklopljene ugovore. Nije ih odaslala poreznoj upravi, što je bila dužna po zakonu. To je učinila tek poslije 6 mjeseci, u novim prilikama početkom 1935. godine pred petomajске parlamentarne izbore, pa ih je porezna uprava i potpisala 8. travnja 1935.

Došlo je zatim i do drugog napadaja na Knjižnicu. U sušačkom »Novom listu« izišao je već 29. kolovoza 1934. nepotpisani članak »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra u Selcu« s mnogim netočnostima i nepoznavanjem bitnih činjenica.²² Upranvi odbor Knjižnice održao je istoga dana sjednicu i poslije rasprave zaključio da se istom listu pošalje odmah i odgovor. Izšao je 1—2. rujna 1934. Tako je spor o »Domu prosvjete« izbio šire u javnost Hrvatskog primorja. Poslije svega što je već bilo poznato postalo je jasno da nove snage vode akciju za nesmetan rad u Knjižnici i za spas »Doma prosvjete«.

S tom borbom započela je istodobno veća djelatnost u društvu. Više se čitaju knjige. U prvom polugodištu 1934, dakle pod starom upravom, posuđeno je iz Knjižnice 118 knjiga, a u drugom polugodištu, nastupom naprednih članova i pod novom upravom posuđeno je 415 knjiga. To je već razlika. Cilj je bio da putem knjiga radni ljudi, napose mladi naraštaj, stekle šire pojmove o razvoju ljudskog društva i shvati bolje svoj društveno-ekonomski položaj u građanskom društvu. Tome je pridonijela i čitaonica u Knjižnici. Nju su članovi posjećivali sve više, a u njoj su ujedno vođeni drugarski razgovori u toku jesenskih i zimskih večeri. Na godišnjoj skupštini Knjižnice to je i utvrđeno u zapisniku ovim riječima: »Dok se pred par godina na glavnim skupštinama redovno konstatiralo malen broj čitača, dotle ove godine (1934), na zadovoljstvo sviju prijatelja knjige, mora se istaći, da se u našem mjestu knjiga sve više traži, nalazi i čita. Na nama je svima da se ovo djelo nastavi.«²³

U Knjižnici su ujedno održana razna predavanja do konca 1934. i početkom 1935. godine. Ona su bila općeobrazovna, iako su predavači iznosili i političke misli u obradi svoje teme. Poslije predavanja održani su razgovori s prisutnima. Na staru godine 1934. i novu 1935. priređene su dvije zabave u povodu 30. godišnjice Knjižnice s programom. To je bio novi uspjeh Knjižnice i u materijalnom pogledu, što je bilo također važno, jer ona nije dobivala nikakvu pomoć za svoj rad. Jednom riječju, bilanca rada do kraja 1934. bila je pozitivna u novim okolnostima djelovanja.

Početkom 1935. (2. veljače) održana je godišnja skupština. Iako su izvještaji potvrdili uspjehe, bilo je i primjedaba, na koje su članovi uprave i odgovorili. Oglasila se dakle i opozicija. Za razrješnicu upravi bila su 54 člana a 9 protiv. Oni su bili iz redova Sokolskog društva. I pri izboru nove uprave 10 članova su glasali protiv, ali je većina od 53 člana izabrala novu upravu. U nju je izabran i Vjekoslav Jeličić za knjižničara, a znalo se da je komunista, i u nadzorni odbor Vjekoslav Lončarić kao njegov sumišljenik. Tako je još više bio istaknut ljevičarski kurs u Knjižnici.

I 1935. godine Knjižnica je postigla nove uspjehe, što je jačalo njezin položaj. Bilo je doduše i dalje pokušaja da se ona omete u radu od strane općine i Sokolskog društva. Prva je tražila naplatu trošarine od zabava, što prije nije činila, a Sokolsko društvo je tražilo za sebe novi namještaj koji je Knjižnica dobila od banovine. Ona je to odbila, kao i zahtjev banske uprave da se izvrši dioba doma. Knjižnica je to odbila na sjednici 6. listopada 1935. s pozivom da postoji zaključak od 11. veljače 1934. da se taj dom upiše u gruntovnicu kao njeno vlasništvo. To je učinjeno već u kolovozu 1934. A takav zaključak može izmijeniti samo godišnja skupština.

Potkraj iste godine Knjižnica je organizirala priredbu povodom 100. godišnjice Hrvatskog narodnog preporoda pod naslovom »O ilirskom preporodu i 100. godišnjici hrvatske himne«. O temi je govorio prof. Vinko Antić.

No najznačajniji uspjeh te godine bio je u posudbi knjiga. Posuđeno je 946 knjiga (645 muški članovi, 301 ženski), što je pokazalo da je novi knjižničar Vjekoslav Jeličić dobro vršio tu dužnost. To potvrđuje i njegov izvještaj. U njemu nisu iznijeti samo suhi podaci nego je i poučan u tome, što su posuđene knjige razvrstane u grupe i čitaocima tako predočeno značenje koje imaju za oblikovanje ličnosti, kulturno, političko i stručno.²⁴

Isto je tako uporna borba za Čitaonicu nastavljena i u Bribiru. U mjestu je djelovao i Sportski nogometni klub, osnovan potkraj 1934. godine i napredno orijentiran. Bio je smješten kao i Čitaonica u Zadržnom domu, vlasništvu Zadruga sv. Josipa. Svećenici u Bribiru nastojali su onemogućiti rad naprednih ljudi, komunista, koji su se okupljali u Čitaonici s Tomom Strićem na čelu kao knjižničarem.

Bribir: Zgrada Društva sv. Josipa u kojoj se nalazila Narodna čitaonica

U jesen 1935. godine održana je godišnja skupština Narodne čitaonice, u koju se bilo upisalo više novih članova. Pripadali su naprednim snagama i privučeni su u Čitaonicu njenom kulturno-prosvjetnom aktivnošću. Na skupštini je vladala nova atmosfera. Prema podnijetim izvještajima ciljalo se na to da se razvije još veća djelatnost izborom novih članova u upravni odbor. Do toga je i došlo. Za predsjednika je i dalje izabran Nikola Krajačić, stariji član ali aktivan i prihvatljiv, a za odbornike napredni pojedinci ili komunisti, kako su ih u javnosti već nazivali. Za tajnika bio je izabran Josip Kalafatić Malicija, za blagajnika Fabijan Antić, a za knjižničara ponovno Tomo Strizić. U odbor su izabrani i Stipe Brozičević Kotorac i Juraj Stipeč Žuti. Tako je odbor bio podmlađen naprednim članovima, već poznatim u javnom životu Bribira.

Čitaonica je počela uspješnije djelovati. Snižena je članarina na 2 dinara mjesečno da se omogući priliv mladih članova. Prema zabilješci Fabijana Antića broj članova Čitaonice povećan je na oko 550.²⁵ Diletantska grupa pripremila je i nekoliko dramskih tekstova i prikazala ih u Bribiru i u nekim susjednim mjestima. Nabavljene su i nove knjige naprednih pisaca, a također i djela Marksa i Engelsa. Tako su početkom 1936. godine napredni članovi potpuno preuzeli vodstvo u Narodnoj čitaonici.

Potkraj 1935. godine vršene su pripreme za održavanje skupštine Zadruga sv. Josipa. Bribirski svećenici stupili su u akciju odlučni da na toj skupštini obračunaju s »bezbožnicima«, kako su nazivali napredne članove u Čitaonici i u Sportskom klubu. Bio im je cilj da im se oduzmu prostorije u Zadrugnom domu i tako omete njihov organizirani rad u tim društvima. Spomenuta je skupština održana 19. siječnja 1936. Na njoj nije uspio pokušaj bibrirskih svećenika da se obračunaju s naprednim članovima u Čitaonici i Sportskom klubu i da se oba društva izbace iz Zadrugnog doma. Skupština je odala priznanje starom odboru Zadruga. U njemu je već godinama bio član T. Strizić i radio kao računovođa, a sada su u nj izabrani još i Fabijan Antić i Josip Kalafatić Malicija. S ovim izborom su napredni članovi pojačali svoje pozicije u Zadrugi, a već su bili potpuno ovladali s Narodnom čitaonicom. Mogli su dakle i dalje nastaviti svoju uspješnu djelatnost.

U Bribiru su dakle u sukobu bili napredni članovi Narodne čitaonice i klerikalci, u Selcima prvi sa sokolašima, a u Novom Vinodolskom takva podjela nije bila ispoljena. Tu jo postojalo Sokolsko društvo, ali križara nije bilo kao u Bribiru i Grižanima. Na poziv Sokolskog društva iz Selaca na »sokolskom slavlju« u ovom mjestu prigodom otvorenja »Sokolskog doma Prestolonasljednipa Petra« (20. V 1934) sudjeluju i delegati Narodne čitaonice novljanske. Ljudima iz tadašnje uprave to je politički odgovaralo upravo po liniji sokolstva, pa su ti delegati (predsjednik Petar Baran, potpredsjednik Milan Piškulić i tajnik Ante Smokvina) putovali o svom trošku, jer Čitaonica nije imala sredstava. O tome na sjednici upravnog odbora 19. travnja 1934. »razvila se živahna diskusija« i zapisano je ovo: »morala bi Čitaonica kao takva nekoga poslati na otvaranje«. Prije toga na priredbi Narodne čitaonice u Novom — krabuljni ples u Hotelu »Klek« — osim Novljana prisustvovali su mještani iz Bribira, Ledenica, Povila, Crikvenice i Selaca, a među njima su bili, kako piše u zapisniku, i »časnici ratne mornarice s komandantom na čelu«. Do tada nije bilo izrazitijih političkih

trzavica u Novom, kao što ih nije bilo ni u Selcima do »sokolskog slavlja« (20. V) kome su prisustvovali i Novljani iz Narodne čitaonice.

Do razmimoilaženja, i onda političke borbe dolazi u Selcima upravo poslije spomenutog slavlja, kako je već prikazano. Iste godine (1934) sreski načelnik u Novom upozorava, kako je već navedeno, na člana upravnog odbora Narodne čitaonice u Bribiru Tomu Strizića kao »nepoćudnog«, iako još ništa ne poduzimlje protiv njega. Te godine u Novom djeluje, osim Narodne čitaonice, »Đačko tamburaško i pjevačko društvo 'Vinodol'«. O njegovom pjevačkom zboru sa 33 člana sačuvana je slika iz ljeta 1930. godine. Na početku 1935. godine to se društvo spominje na sjednici upravnog odbora Narodne čitaonice i navodi se da je ono »likvidirano« i Čitaonici darovalo 1.500 dinara. Ne kaže se zašto je likvidiralo. Taj je zapis dakle nepotpun, nedorečen. No član društva Ivan Radetić navodi da je »Vinodol bio prisiljen na likvidaciju«. On spominje trojicu iz Novoga, Kuzmu Mikuličića, apotekara, inače općinskog načelnika, sreskog načelnika Hagendorfera i upravitelja osnovne škole Stanislava Harapina, koji »nisu mirovali, dok nisu ishodili zabranu daljnjeg rada ovog društva«. ²⁶ To je bilo društvo mlade novljanske inteligencije, u njemu su đaci i studenti koji su bili, kako Radetić dalje navodi, »aktivni borci naprednih ideja i stremljenja i dali svoj prilog razvtku društvene napredne misli u Novom«. O tome društvu »Vinodol« nije se dosad temeljito pisalo, a ono, po svemu što se može nazreti, to zaslužuje. No u ovom godištu »Vinodolskog zbornika« član istog društva Josip Sokolić objavljuje kratak ali dokumentaran prilog »Đačko tamburaško i pjevačko društvo Vinodol« sa slikom i popisom članova »Đačkog pjevačkog zbora Vinodol«, kome je bio dirigent nastavnik Ivan Potočnjak.

Kazivanjem Ivana Radetića i Sokolićevim prilogom upotpunjuje se u stvari dio novije novljanske povijesti. To je značajno samo po sebi, naime da se ustanovi da su napredni ljudi djelovali 30-ih godina i u Novom u zasebnu društvu. U zapisniku Narodne čitaonice početkom 1935. zapravo se prešućuje istina o zabrani »Vinodola«, pa je taj podatak važan i za ocjenu rada same Narodne čitaonice. Naime, bez obzira na njenu starost i prošlost, na njene zasluge na kulturnom polju, potrebno je isto tako prikazati njenu djelatnost također 30-ih godina ovoga stoljeća. Ako se to ne učini, ostala bi nedopuštena praznina kada se istodobno piše o radu ostalih vinodolskih čitaonica u to vrijeme (u Bribiru, Selcima, Crikvenici i Dramlju).

A evo kako se na godišnjoj skupštini Narodne čitaonice u Novom 10. ožujka piše o politici. Kazuje se ovo: »Skupština jednoglasno zaključuje da nijedan član ne smije u čitaonici politizirati (spacionirao V. A.), a nečlanovima se imade pogotovo zabraniti polazjenje u prostorije. O tome imade voditi evidenciju cijela uprava, naročito njen tajnik«. Bilo je to u vrijeme pred petomajske izbore, u vrijeme kada se u cijeloj zemlji sve više »politiziralo«. Tada se u Selcima vodila politička borba u Knjižnici protiv režima i režimskih sokolaša, a u Narodnoj čitaonici u Bribiru protiv nasrtljivih klerikalaca i režimlja. Pokušaj novljanske Čitaonice da se u njoj ne »politizira«, uperen je bio protiv opozicione aktivnosti HSS-a, koja je bila dominantan faktor u tadanjim političkim previranjima, u borbi protiv hegemonizma. To je značilo ne vidjeti sam život, zatvoriti se u sebe, tj. podržavati tadašnji režim usmjeren protiv demokratskih snaga uopće, a pogotovo protiv lijevo usmjerenih kojih je bilo i u Novome. To je upravo i značila

zabrana politiziranja u novljanskoj Čitaonici i imala je naglašen politički smisao zaštite režima.

Tada se ona spremala da proslavi 90. godišnjicu svog opstanka, svoje političke i kulturne borbe. Predsjednik Čitaonice bio je dr Milutin Mažuranić, a knjižničar i blagajnik Stanislav Harapin. Na sjednici uprave 1. travnja o proslavi je govorio predsjednik Mažuranić, a 9. svibnja izabran je i Odbor za proslavu, kome je na čelu bio prepozit monsinjor Mate Cvetko. Proslava je održana svečanom sjednicom 14. srpnja 1935. pod vedrim nebom. Prisustvovali su izaslanici drugih mjesta. Iz Vrbnika je došao pop Jerko Gršković i pozdravio u ime Čitaonice u Vrbniku.

Proslava je bila svečana, ali na sjednici upravnog odbora od 18. srpnja 1935, dakle poslije proslave, zabilježena je u zapisniku ova izjava S. Harapina:

»Blagajnik g. Harapin vraćajući se na samu priredbu proslave ističe kako je za vođenje jednog dijela priredbe, angažovan bio veći broj učitelja i učiteljica, no ovi po njegovu mišljenju iz sabotaže nisu se odazvali radu tako da se kod proslave nisu prihvatili nikakvih dužnosti.«

Ovo je zapravo bila optužba jednog odbornika Narodne čitaonice upućena učiteljima članovima zabranjenog društva »Vinodol«, a njih je u tom društvu bilo 20. Znači da se prilikom proslave svoje 90. godišnjice Čitaonica tako odnosi prema učiteljima koji se nisu u cijelosti slagali s njenom djelatnošću. To svakako nisu bili dobri odnosi i to je štetilo i radu Čitaonice.

Na istoj sjednici (18. VII 1935) predsjednik Mažuranić saopćio je da je primio poziv da Čitaonica sudjeluje na proslavi 100. godišnjice hrvatske himne u Novom. Zaključeno je da se taj poziv izvjesi u Čitaonici na vidljivom mjestu kao poziv članovima na proslavu. Čitaonica u Novom nije dakle bila među organizatorima takve proslave, kako je bila Knjižnica u Selcima i Čitaonica u Bribiru. I to ukazuje na političke prilike u Novom u ono doba i odvojenost Čitaonice od takvih proslava. To se i nije moglo očekivati od odbora u kome su bili S. Harapin i M. Mažuranić, vrlo odani ondašnjem monarhističkom režimu i njegovoj hegemonističkoj politici. A suprotno tome, antihegemonizam u hrvatskim krajevima dobivao je izrazito nacionalno (hrvatsko) obilježje, što se manifestiralo i u proslavama.

4. *Suradnja narodnih čitaonica i nastavak njihove borbe od 1936—1938. godine*

U Narodnoj čitaonici Bribira i Knjižnici u Selcima (s njenom čitaonicom) uz kulturni rad razvija se i politički utjecaj. Oni se isprepliću. Uostalom, nema ni kulture koja nije politički obojena. Nasuprot zaključku novljanske Čitaonice da se u njoj ne smije »politizirati«, u selačkoj i bibrirskoj od početka 30-ih godina svjesno i hotimice unosilo se postupno sve veću dozu »politike« u kulturnu djelatnost. Politiku su, uostalom, unesli u čitaonice članovi prorožimski orijentirani, štiteći tako diktatorski režim, naime sokoli, pa su prema tome napredni članovi djelovali politički protiv istog režima, a za napredna shvatanja života. Ništa neobično. Bila je to normalna pojava onih godina.

U tom smislu napredni članovi Čitaonice u Bribiru i Knjižnice u Selcima, pošto su već surađivali na kulturnom polju, nastupili su na političkom zboru Hrvatske seljačke stranke (HSS) u Crikvenici 22. prosinca 1935. Nastupili su organizirano da pokažu »da postoji još nešto pored HSS-a, da postoji radničko raspoloženje i da postoji čak i Partija u Jugoslaviji« (Fabijan Antić). Prema dogovoru na zbor su došli Bribirci i Selčani s parolama koje nisu bile prema programu HSS-a nego su odražavale politiku tada zabranjene KPJ. Glavni govornik na zboru dr Ivan Pernar okomio se na takvu političku digresiju i osudio je te parole. Naročito je bila izazovna parola »Tražimo savez sa SSSR, savez radnika i seljaka«. Donijeli su je Selčani, a napisali su je komunisti Vjekoslav Jeličić, Vjekoslav Lončarić i Ivan Jeličić Tominčić. Parolu je nosio Andrija Kršul. To je izazvalo uzbunu na zboru, koji je zato otpočeo nešto kasnije. Ubrzo su i uhapšeni Vjekoslav Jeličić i Andrija Kršul. Sumnjalo je da je Jeličić idejni začetnik tih parola, jer je vođen u policijskom popisu kotarske oblasti u Crikvenici kao komunist. On i Kršul bili su kažnjeni, ali svrha je postignuta. Nastup seljačkih i bribirskih komunista pokazao je javnosti da je započeta politička borba, koja se već razvijala u čitaonicama njihovih mjesta, postajala sve intenzivnija.

Politička suradnja postojala je već između komunista Bribira i Grižana poslije dolaska iz Praga studenta Bartola Petrovića, a ubrzo i Selaca. U početku 1936. komunisti spomenutih mjesta osnovali su Komitet KPJ za Vinodol odnosno Međukotarski komitet. Za sekretara je izabran Vjekoslav Jeličić, a za organizacionog Fabijan Antić. Oni su se već poznavali i surađivali su, prvi kao knjižničar u Knjižnici u Selcima a drugi kao tajnik bribirske Čitaonice. Razvijajući i dalje suradnju jačala je djelatnost u čitaonicama pojedinih mjesta.

U Selcima je Knjižnica nastavila započetu borbu za svoj opstanak, za nesmetani rad na kulturno-političkom polju u »Domu prosvjete« (sada po imenom sokolskim) i da sačuva svoje vlasništvo nad tim domom. U tom pravcu Knjižnica je započela novu akciju. Na sjednici uprave 5. siječnja 1936. zaključeno je »da se pošalje Maršalatu Dvora... molba za promjenu naslova Domu koju ima da potpišu svi članovi uprave«. Bio je to odvažan korak. Sastavljajući molbe, prof. Vinko Antić i knjižničar Vjekoslav Jeličić, nisu uopće spomenuli da se dom već zove sokolskim imenom i da nosi kraljevsku oznaku. Tako su postupili svjesno da ne objašnjavaju kako je do toga došlo 1934. godine i da ne ometaju pravilno rješenje molbe. Dok je ta molba bila u Beogradu, Sokolsko društvo Selce uputilo je banu dru Marku Kostrenčiću tužbu protiv Knjižnice i njenog predsjednika (Ivana Jeličića Kombola) što su parole za zbor u Crikvenici pisane u Knjižnici, dakle u Sokolskom domu, i to sa znanjem predsjednika (što, međutim, nije bilo točno), da su ih na zboru svi zapazili, priređivači zbora i policijski organi, a osudili svi »svesni Sokoli« i »svi Jugoslavenski orijentirani ljudi u Selcu i van mjesta«. Uz to, svi se pitaju kako je moglo doći da se u jednom Sokolskom domu »ovako nešto piše« te da je »Sokolu nemoguće skrštenih ruku gledati ovakav komunistički rad u Sokolskom domu«.

Poslije sokolaša javili su se i klerikalci. U Sušačkom tjedniku »Istina« izišao je 19. siječnja 1936. nepotpisani napadaj pod naslovom »Profanacija hrvatske himne u Selcima«. ²⁷ Poimenično su napadnuti predsjednik Ivan Je-

lić Kombol, knjižničar Vjekoslav Jeličić, i član prof. Vinko Antić. Završava ovako: »Dokle će narod trpjeti, da mu po raznim mjestima ovakve mižerije pune glavu sa raznim židomarksističkim glupostima.«

Knjižnica je nastavila rad, a samo se knjižničar V. Jeličić zahvalio na dužnosti knjižničara da protivnici zbog njegova javnog rada (npr. zbor u Crikvenici) ne napadaju Knjižnicu. Za knjižničara je izabran Ivan Jeličić Tominčić, a za tajnika prof. Vinko Antić. Upravni odbor ostao je čvrst u odbrani Knjižnice i »Doma prosvjete« i bez kolebanja nastavio započetu borbu. I. Jeličić je bio i dosad suradnik V. Jeličića u mjesnoj partijskoj organizaciji, a prof. V. Antić je inače radio u Knjižnici, ali je sada bilo potrebno da uđe u upravni odbor i s drugovima potpisuje sve ono što je sam pisao i preporučivao.

A upravo tada se situacija oko Knjižnice zaoštrila. Banska uprava sazvala je na raspravu o Domu širi krug institucija. Rasprava je održana u Selcima 28. veljače 1936. i trajala je pet sati. Uz sukobljene strane prisustvovali su u ime banske uprave Petar Benzon iz Zagreba, kotarske oblasti u Crikvenici Božidar Jambrečak i pravnici dr Ante Kuntarić, u ime Sokolskog društva, i Dragutin Retl, predsjednik Okružnog suda u Sušaku u ime Sokolske župe.

Knjižnicu su zastupali predsjednik Ivan Jeličić Kombol i tajnik prof. Vinko Antić.

Cijeli tok ove rasprave i donošenje Nagodbe o suvlasništvu i imenu Doma opisan je detaljno u monografiji »Vnodolska Selca u borbi« (Selca 1975, str. 325—353).

Poslije duže rasprave postignuta je Nagodba da se briše sokolsko ime, da se dom prozove imenom »Dom Kralja Petra II« i da njegovi suvlasnici budu Knjižnica i Sokolsko društvo. Sve ostalo bilo je podređeno tome i imalo se riješiti Domskim redom (statutom). Smatralo se da je s ovom Nagodbom riješen skoro dvogodišnji spor u mjestu. Nju je prihvatila Knjižnica u želji da se spor ne predaje sudu u onim političkim prilikama, a da se osigura njezin rad na kulturnom i političkom polju. Pitanje vlasništva cijelog doma prepušteno je, po mišljenju naprednih članova, budućnosti u saznanju da će rad Sokolskog društva u mjestu opadati i ono najzad likvidirati, dok će Knjižnica kao već decenijska kulturna ustanova u mjestu rasti, razvijati se i djelovati.

S takvom perspektivom napredni članovi Knjižnice su gledali na probleme i s protivnicima ih rješavali. Sokolsko društvo nije bilo u povoljnom položaju ni početkom 1936. godine niti je imalo bolju perspektivu. Već u nekoj panici, nije prihvatilo Nagodbu ni priznalo njene potpisnike. Nastojalo je sačuvati sokolsko ime tražeći podršku napose kod režima. Uočivši tu igru, upravni odbor Knjižnice zaključio je 15. ožujka 1936. skinuti ime »Sokolski dom« i postaviti novi naziv koji je Knjižnici bio odobren, tj. »Dom Kralja Petra II«. Al tek sada je nastalo veliko uzbuđenje i stigla su ultimativna pisma da se vrati sokolsko ime. Međutim, u Knjižnici su napredni članovi ostali dosljedno pri svome zaključku. Konačno, Sokolsko društvo obavještava o ovome Maršalat i ovaj, videći tek sada u kakvu je situaciju doveden, povlači odobrenje dato Knjižnici. Banska uprava naređuje da se novi natpis »ima da ukloni najneupadljivije, najbolje usred noći«. Knjižnica je doduše pokušala da se zadrži taj naziv, jer je bilo glavno da se

skinulo sokolsko ime, ali je njenom izaslanstvu 10. travnja 1936. izjavio kotarski predstojnik B. Jambričak da je svako obrazlaganje sada suvišno. Rekao je da »naređenje može biti i glupo, ali se mora izvršiti — ako to ne učini Knjižnica, učinit će žandari«.²⁸

Istoga dana ime doma je skinuto. To je učinio bivši knjižničar Vjekoslav Jeličić u prisustvu tadašnjeg tajnika prof. Vinka Antića. U mjestu je dom dobio popularno ime »Bezimenko«. Banska uprava je pokušala da se vrati sokolsko ime s kraljevskom oznakom, ali je predstojnik Jambrečak upozorio na odgovornost ako netko zamaže to ime (bacanjem tintarnice ili slično). A kada je tajnik Knjižnice prof. Vinko Antić posjetio bana dra Viktora Ružića 3. srpnja 1936, ovaj mu je izjavio »da se neće nikakav natpis postavljati zasad na Dom«. Tajnik je tako obavijestio upravni odbor.²⁹

On je na to poduzeo još jednu mjeru. Povjerio je tajniku Antiću i bivšem knjižničaru V. Jeličiću da sastave temeljiti Memorandum i iznesu sve što je od 1934. godine učinjeno Knjižnici i kako je Sokolsko društvo uz suradnju banske uprave podmetnulo da se promijeni ime »Dom prosvjete« i zamijeni »sokolskim«. Taj Memorandum je 12. travnja 1936. odaslan na više mjesta u Zagreb i Beograd s opaskom da se šalje »na svestrani pretres i razmatranje«. Jedino je Sokolskoj župi u Sušak uz Memorandum poslan duži dopis, jer se ona bila više umiješala u spor oko Doma. A da bi se ubuduće onemogućio bilo kakav novi potez protiv Knjižnice na kraju je rečeno ovo:

»J.P.K.Č. je kao dosad jedini grunтовni vlasnik Doma tolerirala nelegalni natpis 'Sokolski dom' jedino stoga što je pored toga bilo ime Prestolonasljednika Petra. Sada pošto je skinut nelegalni naziv 'Sokolski dom' a stavljen van snage naziv 'Dom prosvjete Kralja Petra II', to uprava Knjižnice ne može nikome dozvoliti, pa ni Sokolskom društvu Selce, da stavlja ikakav naziv bez znanja i pristanka J.P.K.Č.«³⁰

Dosljednost, otvorenost i odlučnost u odbrani Knjižnice i »Doma prosvjete« zapanjuje i u ovom Memorandumu. Zadivljuje takvo ponašanje svih naprednih članova Knjižnice. Na čelu su im bili komunisti.

S ovim je borba za Knjižnicu bila donekle prekinuta i ona se mogla posvetiti više radu i svojim članovima osigurati kulturno-prosvjetnu i političku naobrazbu. Od sredine 1936. godine bilo je važno i značajno da se članovi i uopće mještani što bolje pripreme za nova zbivanja. Knjižnica je taj zadatak prihvatila i uspješno ga izvršavala.

Osim nje, svoju djelatnost je nastavila i Narodna čitaonica u Bribiru početkom 1936. godine. Ali i ona je morala voditi borbu. Protivnici naprednog usmjerenja u radu Čitaonice bili su ovdje križari. Poslije Grižana, gdje je Križarsko bratstvo osnovano 25. srpnja 1934, u Bribiru se takvo klerikalno društvo osniva 26. siječnja 1936. godine.³¹ Tada je iz tih redova i započela prava hajka na napredne članove Čitaonice, a napose pišu protiv Tome Strizića. U veljači i ožujku iste godine u sušačkom klerikalnom listu »Istini« izišlo je više takvih članaka.³² A takvo pisanje bibrirskih klerikalaca moglo je poslužiti i režimu da spriječi rad naprednih članova Narodne čitaonice. No odgovor na tu hajku uslijedio je odmah. Radnička zadruga sv. Josipa u posebnom članku ustala je u odbranu svoga člana T. Strizića, a na klerikalne napade odgovorili su istodobno predstavnici svih bibrirskih društava (osim križarskog). Tako je s tim člancima u tjedniku »Hrvatska

misao«, naprednom listu u Sušaku,³³ pokazano klerikalnim krugovima da su napredne snage u bibrirskoj Čitaonici dorasle da se bore protiv napadaja i natražnih shvatanja. Tako su bili odbijeni žestoki napadaji na T. Strizića i njegove drugove u Čitaonici. Sušački klerikalni list »Istina« nije uspio sa svojim pisanjem omesti rad Čitaonice, kao što je doživio neuspjeh pišući o Knjižnici u Selcima.

Za rad bibrirske Čitaonice i selačke Knjižnice bilo je povoljno i to što su na općinskim izborima 8. studenoga 1936. u oba mjesta izabrani dvojica komunista za općinske načelnike, u Bribiru Stjepan Brozičević Kotorac, u Selcima Vjekoslav Jeličić. Takvu uspjehu na komunalnom polju upravo je pridonio rad naprednih članova u čitaonicama. Klerikalcima u Bribiru i sokolima u Selcima time je nedvosmisleno pokazano da u Vinodolu djeluju politički napredne snage, sa jakim utjecajem u rješavanju komunalnih pitanja u dvjema općinama.³⁴

U radu Čitaonice u Bribiru posebno treba istaći nastojanje da se više zna o Josipu Pančiću kao sinu Bribira, znamenitom profesoru u Beogradu, učenjaku svjetskog glasa i predsjedniku Srpske akademije nauka. U Bribiru je samo osnovna škola od 1933. nosila njegovo ime. U sušačkoj štampi 30-ih godina nešto se pisalo o Pančiću, a Matko Dvorničić spominjao ga je u nekim predvaanjima. To su činili i drugi. Godine 1935. predložio je Ivan Lončarić Papić da se Pančiću podigne spomenik u Bribiru, pa je tada kipar Zvonko Car prvi izradio Pančićevo poprsje. A u okviru suradnje Čitaonice u Bribiru i Knjižnice u Selcima na priredbi u Bribiru 6. siječnja 1937. u uvodnom izlaganju prof. Vinko Antić u nekoliko rečenica ocrtao je Pančićev lik i potcrtao značenje toga znamenitog Bribirca. Međutim, Narodna čitaonica u Bribiru bila je pokretač da 1938. godine »održi proslavu povodom 50. godišnjice smrti dra Josipa Pančića«. O tome je sačuvano i pismo Čitaonice od 2. lipnja 1937. s potpisom njenog tajnika Fabijana Antonića. To je i najbolje svjedočanstvo o toj akciji Čitaonice. Ono je dokaz kako su bibrirski proleter i cijenili kulturnu baštinu i poštivali djela prethodnih naraštaja kojima je pripadao Pančić. To je pismo upućeno jednom članu Knjižnice u Selcima, ali ono se odnosilo na to društvo i dokaz je njihove suradnje. Antić je tada napisao i poseban članak »Josip Pančić i rodni zavičaj« (od 12. do 18. VII 1938), ali onda nije štampan. Objavljen je tek 1983. godine u »Vinodolskom zborniku«.³⁵ A to je još jedno svjedočanstvo o aktivnosti Narodne čitaonice u Bribiru.

Istina, ta proslava nije priređena 1938. godine zbog odlaska njenih pokretača iz Bribira. No sama zamisao o proslavi i inicijativa da se ona priredi pokazuje širinu i dalekovidnost njene uprave. Pripada joj dužno povijesno priznanje. Tu zamisao Bribir je uspio ostvariti tek poslije oslobođenja. Godine 1954. podignut je spomenik Josipu Pančiću, a 1971. godine postavljena je spomen-ploča na njegovoj ruševnoj rodnoj kući.

Čitaonica u Bribiru je 1937. godine pokušala da se takvo društvo osnuje u Ledenicama. Dala je prve knjige, a za to se posebno založio Tomo Strizić. Pokušaj nije uspio,³⁶ a protiv osnutka čitaonice govorio je s propovjedaonice ledeničke crkve pop Stipe Vučetić, tada poznati frankovac.³⁷ Ipak je uspjelo od knjiga poslanih iz Bribira osnovati ilegalnu čitaonicu. S njom je rukovodio Milan Mataija, a knjige su posuđivane radnicama na pilani u Brezama i u gornjim i srednjim ledeničkim selima.³⁸

Bribirska čitaonica je zajedno s Knjižnicom u Selcima surađivala s crikveničkim naprednim radnicima na osnivanju Čitaonice u Crikvenici. U izletištu Pod Badanj, nedaleko Crikvenice prema Triblju, ti su radnici održali sastanak i osnovali Inicijativni odbor. Prisustvovali su Ivan Jeličić Tominčić u ime selačke Knjižnice i Fabjan Antonić u ime Čitaonice u Bribiru. Poslije izvršenih priprema osnivačka skupština održana je 11. srpnja 1937. u gostionici »Pristanište« u prisustvu općinskog bilježnika Darinka Pa-vačića. Pozdravio je skupštinu i rekao da mu je mило što je poticaj za osnutak čitaonice potekao od mještana i da će on sa simpatijama pratiti budući rad i da će ga moralno uvijek pomagati. Izabran je upravni, pro-svjjetni i nadzorni odbor i časni sud.³⁹

Za Crikvenicu, čak i za Vinodol, osnutak ove Čitaonice bio je velik uspjeh u onim političkim prilikama. To je značilo da je radnički pokret u usponu, da KPJ djeluje putem svojih ilegalnih organizacija, a ove opet ra-dom aktivista u narodnim čitaonicama. Ali Narodna čitaonica u Crikvenici nije lako osnovana. Naime, od 22. srpnja 1937. njena su pravila »šetala« od općinske uprave do kotarske oblasti, od ove do banske uprave i natrag u toku više mjeseci da budu odobrena tek 7. lipnja 1938. No i bez odobre-nih pravila Čitaonica je počela uspješno djelovati. U pismu od 15. listopada 1937. o njoj Ivan Jeličić Tominčić piše ovo:

»Čitaonica u Crikvenici može se reći već je u radu. Sa sabirnom ak-cijom sakupili su oko 1.300 dinara i oko 100-tinu što danih što obećanih knjiga. Od toga izradili su dva stola i četiri klupe, a Banko im je dao jednu staru vitrinu koju su lijepo preradili za knjige. Naručili su listove »Politiku«, »Hrvatski dnevnik«, »Radnik«, »Našu knjižnicu« i još neke knjige.«⁴⁰

Čitaonica u Crikvenici okupila je radne ljude, naročito omladinu, orga-nizirala dobro posječene priredbe, usmjeravala članove na čitanje napredne štampe. Tako je dala svoj doprinos u razvitku radničkog pokreta u Crikve-nici i okolici. Od sredine 1937. godine dvije narodne čitaonice, bribirska i crikvenička, te Knjižnica u Selcima djeluju u suradnji na šrenju napredne misli unatoč pojačanom djelovanju HSS-a i nešto slabijem utjecaju sokola i klerikalnih krugova. Rad je nastavljen i u jesen te godine, iako je više dru-gova otišlo u Španjolsku u borbu protiv fašizma, a skoro svi su bili članovi, pa i funkcioneri čitaonice u svojim mjestima. Njih su zamijenili drugi borci, što znači da su se proširili napredni krugovi, da je radnički pokret ojačao. Tada je naglo umro Vjekoslav Jeličić (1. XI 1937), općinski načelnik u Sel-cima, tajnik Knjižnice i istaknuti partijski radnik Vinodola, ali sve to nije dovelo do zastoja u djelovanju narodnih čitaonica u trima mjestima, Sel-cima, Bribiru i Crikvenici. Čak je režim premjestio i dva činovnika koji su sudjelovali u radu Knjižnice u Selcima, nadajući se da će i time oslabiti djelatnost vinodolskih narodnih čitaonica. Tako je predsjednik Knjižnice Ivan Jeličić Kombol premješten u Zagreb, a tajnik prof. Vinko Antić u Tetovo.

Započetu djelatnost u narodnim čitaonicama nije se više dalo zausta-viti. Jedni su odlazili, drugi su ih zamijenili. U Bribiru je umjesto F. Anto-nića za tajnika Čitaonice izabran Josip Skočilić (Kurilo), u Selcima je funk-ciju umrloga V. Jeličića u Knjižnici preuzeo Ivan Jeličić Tominčić. Povoljna okolnost za suradnju je bila što je Skočilić, od 13. ožujka 1937. službovao

kao pripravnik u pošti u Selcima, a stanovao i dalje u kući kod majke u Bribiru (u selu Jargovu). Ta je okolnost povoljno utjecala i na održavanje partijskih veza između dva vinodolska susjedna mjesta, a podjednako koristila za rad u čitaonicama. Tomo Strizić je i dalje na čelu svih javnih djelatnosti u Bribiru i pomaže mladim ljudima. Godine 1938. za člana upravnog odbora izabran je Blaž Kalafatić i povjerena mu je dužnost blagajnika.

U Selcima je u Knjižnici također nastavljena djelatnost. Nije bilo više ni knjižničara Vicka Antića, koji je s drugovima otputovao u Španjolsku, ali je Ivan Jeličić Tominčić svojim upornošću, marljivošću i dosljednošću djelovao okupivši i mlađe članove (među ostalima npr. partijske drugove Andriju Kršula i Vladimira Cara). To je radio u suradnji s Vjekoslavom Lončarićem, također partijskim drugom i funkcionerom Knjižnice. Uz to mnogo je korištena čitaonica u Knjižnici u koju je svake večeri dolazilo mnogo članova na čitanje novina i sudjelovanje u razgovorima o aktualnim pitanjima. Koliko je članova posjećivalo čitaonicu izračunalo se prema utrošku električne struje. Godine 1936. za struju je utrošeno 350 dinara, a 1937. dvostruko, tj. 771,50 dinara.

Kako se je gledalo na Knjižnicu u Selcima, a slično na čitaonice u Bribiru i Crikvenici, može se donekle vidjeti iz teksta »Knjižnici pozdrav«. Napisao ga je prof. Vinko Antić, tada već na službi u Tetovu, a pročitao tadašnji tajnik Knjižnice Ivan Jeličić Kombol na priredbi na Staru godinu 1937.⁴¹ Tada je već bila u tisku u tetovskoj Štampariji »Jadran« i »Spomenica Vjekoslavu Jeličiću« u izdanju Knjižnice. Tekst »Knjižnici pozdrav« glasi:

»Knjižnica naša nije slamka da je svaki vetar nosi; ona nije slaba da je borba lomi; ona neće da poklekne...

Knjižnica naša je naš najbolji izraz, izraz našeg selčanstva, naše svetle prošlosti, naše borbe kroz decenije, naših odupiranja i nepomirenja...

Knjižnica naša je svetlo ime našeg mesta i ponos naš; ona je bodrilac i borac, a mi joj verni na svakom mestu, doma i van doma; mi se staramo za nju kao roditelji za dete — mezimčke svoje.

I neka tako bude!

I tako će biti!

Knjižnica je izdržala nametnutu borbu od 1934. do danas, ona je dostojno i časno kulturno odbranila sebe i ostala neokaljana da i dalje sja na obzoru Selca i da se mesto naše i dalje prosvetljuje i dalje napreduje.

Knjižnica je ostala verna i svojoj tradicionalnoj zabavi na Staru godinu i to je još jedan dokaz da ona živi, da radi, da napreduje...

I Knjižnici stoga pozdrav i obećanje da ćemo i u 1938. godini postaviti naše delo, da ćemo produžiti naš rad na procvat njen i celog mesta.»

Taj tekst napisan potkraj 1937. godine nastao je u atmosferi ondašnjeg kulturnog rada u jednom dijelu Vinodola pod jakim političkim utjecajem. Odiše svakako s izvjesnom borbenošću. Mogao ga je napisati sudionik onih zbivanja pošto je morao napustiti svoje rodno mjesto kao pozornicu zbivanja i daleko od njega. Tako nešto mogao je napisati i sudionik zbivanja u Bribiru, koja su i dovela do suradnje na kulturnom i političkom polju. Isto se može ustvrditi i na zbivanja u Crikvenici od sredine 1937. kada je osnovana tamošnja Narodna čitaonica. Jer, Knjižnica u Selcima i narodne čitaonice u Vinodolu 30-ih godina ovoga stoljeća kao kulturna društva zauzela su značajno mjesto u povijesti onih godina za cijeli Vinodol.

5. Borba za čitaonicu — u Čitaonici

U prikazanom kolu suradnika — Knjižnice u Selcima i čitaonica u Bribiru i Crikvenici — ne spominje se Narodna čitaonica u Novom. To svakako upada u oči i traži objašnjenje. Pogotovo i stoga što je spomenuto Đačko tamburaško i pjevačko društvo »Vinodol«, koje je onih godina bilo nosilac naprednih shvaćanja i kao takvo uspješno djelovalo u novljanskoj sredini, pa bilo stoga i zabranjeno, kako iznosi Ivica Radetić. Ali pri tom je karakteristično da je do zabrane došlo i zauzimanjem jednog člana upravnog odbora Narodne čitaonice novljanske (S. Harapina).

Bez suradnje s ostalim čitaonicama ili sa selačkom Knjižnicom, Narodna čitaonica u Novom išla je svojom samostalnom stazom. Poslije zabrane rada »Vinodolu« i Harapinove optužbe učitelja zbog »sabotaže« prigodom proslave 90. godišnjice Čitaonice, kako je navedeno, prilike u Novome nisu bile nimalo povoljne ni za djelovanje same Čitaonice. To se ubrzo pokazalo na njenoj godišnjoj skupštini 15. ožujka 1936. kojoj je prisustvovao i sreski načelnik Anton Hagendorfer.

Naime, član Anton Mudrovčić, istaknuti pripadnih HSS-a u Novom, primijetio je da je u izlogu Čitaonice bila izvješena »pogrdna slika protiv vođe Hrvatskog naroda dr Vlatka Mačeka za vrijeme izbora 5. maja prošle godine«. Upitao je zašto taj postupak upravni odbor nije spriječio i zabranio. Predsjednik dr Milutin Mažuranić samo je odgovorio, kako stoji u zapisniku, da je on »prvi osudio taj postupak izvjesnog lica, koje, koliko je njemu poznato, uopće nije bio članom čitaonice«. Mudrovčićeva primjedba, poslije Mažuranićeva odgovora, nije izazvala nikakvu diskusiju, ali je pokazala da se u redovima članstva javlja jedna druga struja. To se i pokazalo u toku izbora novog upravnog odbora.

Mažuranić se upravo zahvalio na predsjedničkom položaju i u odbor je za predsjednika izabran Bogoslav Dorčić, za tajnika Stanislav Harapin, za blagajnika Ivan Piškulić te odbornici i nadzorni odbor. Protiv toga odmah je istupio već spomenuti Anton Mudrovčić, predložio je protulistu i zatražio tajno glasanje. Za predsjednika je predložio inž. Josipa Topličana, kotarskog poljoprivrednog referenta, za tajnika Josipa Maričića, za blagajnika Ivana Piškulića te ostale odbornike. Predsjednik Mažuranić je to odbio, jer da pravila ne predviđaju takvo glasanje. Tada nastaju »oštrija prepiranja«. Uz to je izjavio da će napustiti skupštinu ako se ne prihvati njegov prijedlog, tj. javno glasanje. Pozvavši odmah članove na glasanje, za »tajno« se izjasnilo 17 članova, tj. manjina. Izvršivši pojedinačno glasanje, za B. Dorčića je glasalo 32 a za Topličana 14 članova. Na to je A. Mudrovčić izjavio da istupa iz Narodne čitaonice i »da će osnovati Hrvatsku radničku čitaonicu«.

Do sada su postojale razmirice, ali sada je na vidjelo izbio sukob potpuno političke naravi. Na upravi u Čitaonici bili su očito privrženici ondašnjeg režima, ostatka kraljevske diktature, prema kojima su sada nastupili pripadnici HSS stranke, tj. Hrvatskog narodnog pokreta, kako se nazivao. Stoga je već na sjednici 23. ožujka 1936. jedan član novog odbora podnio pismenu ostavku predsjedniku Dorčiću. To je bio umirovljeni učitelj Ignacije Miškatović koji nije želio, kako je rekao, ući »u vrtlog političkih nestranoosti«.

Na godišnjoj skupštini Čitaonice 14. ožujka 1937. odnosi među članovima još se više zaoštavaju. U svom izvještaju tajnik Harapin tvrdi da

Čitaonica »nije danas žarište domoljublja kao što je negda bila, jer se vremena mijenjaju i jer se danas silom novoga života osnivaju organizacije pod imenom kulturno-prosvjetnim, a svrha im je društveni raskol i nesloga. I zato se danas život ove čitaonice posve odalečio od naših osnivača, koji su tu čitaonicu stvarali.« Tome dodaje, da gotovo 5 godina tajnici ne izvještavaju o kulturno-prosvjetnom radu nego iznose »same suhoparne napadače na mlađe članstvo«.

Tajnik priznaje da prilike u Čitaonici nisu dobre i poslije njegova izvještaja dolazi »među skupštinarima do razmimoilaženja«. U raspravi sudjeluju Tihomir Maričić, Milutin Mažuranić, Dragutin Deprato, Ignac Miškatović i Vladimir Krišković. Miškatović izjavljuje da je »većina članova da se u kandidacioni odbor uzmu oni članovi, koji nisu na nijednoj strani istaknuti.« Riječ »strani« bila je izazovna za drugu »stranu« pa »nastaje graja i galama« i »čuju se razni povici«. Miškatović dodaje da se on neće prihvatiti eventualne kandidacije »jer vidi da se u ovu čitaonicu uvađa politika«. Predsjedatelj Ivan Ježić (dobni član) i S. Harapin »odbijaju tu podvalu, jer baš manjina to želi«. Harapin još izjavljuje da je »uvjeren da će članstvo u većini ipak izglasati ono, što želi i traži većina, koja stoji na narodnom i državnom jedinstvu, ne unašajući u Narodnu čitaonicu partizanstvo« (misli se na utjecaj građanskih partija — op. V. A.). Na to Anton Potočnjak izjavljuje »da su oni već kod izvještaja dali nepovjerenje upravi i kako se neće da dade kompromisna lista to istupaju iz Narodne čitaonice.« Ujedno daje popis 18 članova, od kojih 16 uz buku izlaze iz dvorane. U dvorani ostaje 36 članova.

Na spomenutoj godišnjoj skupštini diskutiralo je više članova. Tajnički izvještaj primljen je sa 32 prema 22 glasa, što pokazuje da uprava nije uživala povjerenje velikog broja članova. Među diskutantima bili su u većini vjerojatno pristaše HSS-a, ali nije isključeno da je među njima bio i neki lijevo orijentirani član. U zapisniku se, razumljivo, o tome ništa ne kazuje. Ni Davorin Ježić ne spominje poimenično te diskutante u svom članku »Narodna čitaonica u Novom Vinodolskom« u »Riječkoj reviji« 1966. godine. On samo navodi »uzajamnu netrpeljivost Jezerovaca i Mačekovaca«, ne ulažeći u prikaz i objašnjenje cjelokupnog sukoba u Narodnoj čitaonici.⁴²

Međutim, u članku »Novi Vinodolski u narodnooslobodilačkoj borbi 1941. godine« Ivan Radetić-Ferdo i Davorin Ježić spominju omladinca Tihomira Zoričića, rodom Novljanina. Njega se inače kao mladog komunistu na školovanju u nautici u Bakru navodi u literaturi (Dušan Diminić, Bosiljka Janjatović — Petar Strčić, Vinko Antić), ali Radetić i Ježić vele za njega da je u Novom bio »vrlo aktivan agitator i propagator naprednog radničkog pokreta«. Uz to kazuju da je Zoričić »ostao u dobrom sjećanju ondašnjoj generaciji naročito svojim diskusijama i raspravama o svim tadašnjim aktualnim političkim zbivanjima, koje su se naročito odvijale u Narodnoj čitaonici u Novom Vinodolskom«.⁴³ Osim toga u pismu od 1. listopada 1985. Ježić me upozorava da »voditelj zapisnika sjedničkih, ako nisu bili naši, nisu htjeli ni pisati«.⁴⁴ Prema tome, moguće je da je diskutirao i neki lijevo orijentirani član, što treba još ispitati i provjeriti prema sjećanju još živih članova Narodne čitaonice.

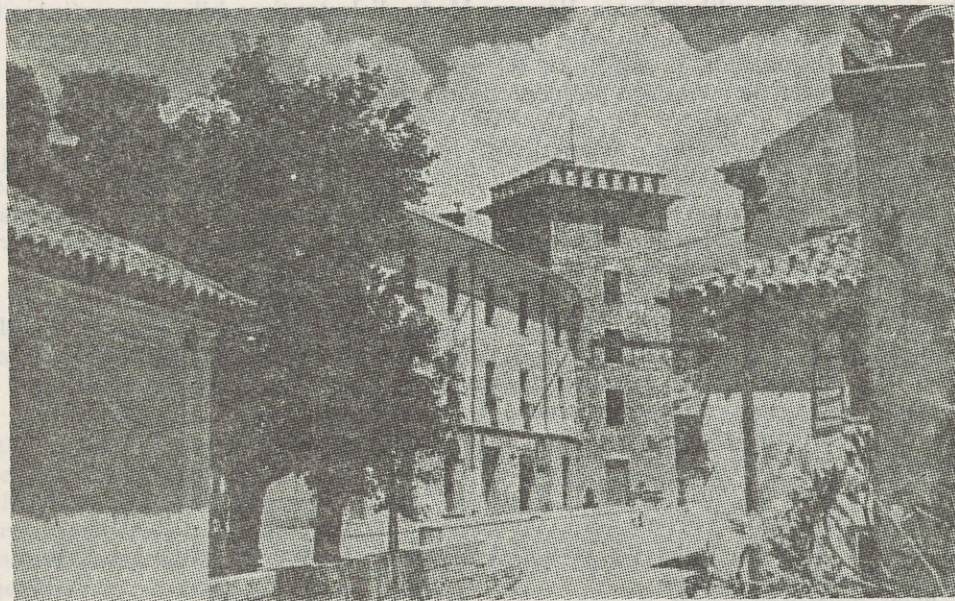
Tada je izabran novi upravni odbor kome je na čelu Milutin Piškulić. Na poziv predsjednika tajnik Harapin pročitao je izjavu članova koji su istupili i oni su isključeni iz društva.

Ali i u ovakvim prilikama Čitaonica nastavlja radom. Na sjednici upravnog odbora 28. siječnja 1938. tajnik Harapin saopćava da »mlađe članstvo imade puno volje za učiniti priredbu i to u nedelju mesopusnu«. Zabava je priređena. Na godišnjoj skupštini 20. ožujka 1938. izvještava se da je zabava uspjela, a uz to »da članstvo uvelike čita knjige, naročito mlađe članstvo«, da je posuđeno 500 knjiga. I blagajnički izvještaj za 1937. je dobar: višak prihoda iznosi 5.159,57 dinara.

Na ovoj skupštini tajnik S. Harapin osvrnuo se na spomenuti istup članova iz Narodne čitaonice i rekao ovo:

»Narodna čitaonica okuplja oko sebe sve građane Hrvate, koji su za-
dojeni bratskom ljubavlju između Hrvata — Srba i Slovenaca, koji su miš-
ljenja, da su to jedan narod — jedan Jugoslaveni beskompromisni Na-
rod! Ideju Ilirizma, a danas Jugoslavenstva gajili su naši pradjedovi i osni-
vači ove čitaonice i kao takova imade biti i u budućnosti, da i nadalje iz
ove čitaonice izlazi ljubav, bratstvo i jednakost. U nijedna politička kola
ne smije Narodna čitaonica da se upregne, jer je ona samo narodna i Jugo-
slavenska. I zato je prošle godine preduzet napad, koji je hvala Bogu od-
bijen. Izletio je balast — a ostalo je sve ono — što je čvrsto, jako i od-
lučno. Ma kako materijalno oslabili, treba da sadanje članstvo još življe
poradi, da propagira u svom mjestu slogu — jedinstvo i ljubav triju brata
— jer samo time moći će da bude i velika Jugoslavija — velika Hrvatska,
Srbija i Slovenija.« (Zapisnik od 20. III 1938).

I prema ovoj izjavi mora se zaključiti da Narodna čitaonica nije dje-
lovala u povoljnim prilikama, da su je vodili članovi koji su bili, kako se
to kazivalo, režimski orijentirani, koji su podržavali tadašnji režim. Govo-
rili su da se u Čitaonicu ne uvodi »politika«, a oni su je uveli zastupajući
reakcionarni režim.

*U prizemlju kaštela, općinske zgrade, u Novom Vinodolskom bile su smještene
obje čitaonice: lijevo Narodna čitaonica, osnovana 1845. i desno Čitaonica, Ogranak
Seljačke sloge, osnovana 1937. godine.*

U Novom Vinodolskom je od 1937. godine postojala i čitaonica »Seljačke sloge, Ogranak Novi«. Ta je čitaonica osnovana poslije sukoba režimskih snaga, okupljenih u Narodnoj čitaonici, i opozicionih u HSS, koje nisu uspjele u njoj preuzeti upravu.⁴⁵ S ovom podjelom politički sukob u Novom primio je šire dimenzije i zadržao dublje u političke tokove. HSS-tranku vode pristaše više desno usmjereni, a lijevog krila u njoj nema. Bilo je doduše pokušaja da se i ono stvori, ali to je tkelo sporo i bila je skoro marginalna pojava u okviru legalnih stranaka i stranačkih struktura, a lijevo krilo se javljalo samo u URSS-u (Ujedinjenom radničkom sindikalnom savezu).⁴⁶

Za 1938. godinu izabran je isti odbor i u njemu se ništa nije izmijenilo. Na sjednici uprave 13. lipnja 1938. zaključeno je da se otkaže dnevni list »Politika« — u ondašnjim prilikama najviše demokratski list u Jugoslaviji — a da se Čitaonica pretplati na dnevni list »Vreme«, glasilo tadašnjeg režima, Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ). A kada je početkom 1939. godine u svoje rodno mjesto prispio inž. Nikola Kabalin, inače pripadnik JRZ, Čitaonica mu je zaželjela dobrodošlicu i zamolila pomoć, koju je ministar u iznosu od 1.000 dinara dostavio putem dr Milutina Mažuranića. Na prijedlog tajnika Harapina ministar Kabalin izabran je ujedno za začasnog člana Čitaonice, što je i prihvaćeno na godišnjoj skupštini 5. ožujka 1939. Donekle je razumljivo što je ministru Kabalinu, rođenom Novljaninu, Čitaonica iskazala takvu počast, ali je u političkim prilikama početkom 1939. i u samom Novom, a pogotovo u Vinodolu, to bilo neoportuno. Uprava Čitaonice je time vrlo naglašeno pred novljanskim narodom, bilo pristašama HSS-a ili ljevičarima, manifestirala političku opredjeljenost režimu, kome je ministar Kabalin pripadao.

Inače je Čitaonica i u takvim prilikama još djelovala. Početkom 1939. (19. veljače) priredila je zabavu, koja je, prema izvještaju na sjednici uprave 27. veljače 1939, ocijenjena kao »odlično uspjela — moralno i materijalno«. Prihod od zabave iznosio je 610 dinara. Na godišnjoj skupštini 5. ožujka 1939. je saopćeno da je 1938. godine posuđeno 967 knjiga, a primarne su ove novine: Novosti, Jutarnji list, Obzor, Vreme, Primorske novine, Primorje, Balkan, Priroda, Mornar, Jadranska straža, Glasnik J.R.Z. i Koprive. Prema blagajničkom izvještaju za 1938. godinu Čitaonica je imala dobit od 1.420,42 dinara.

Ovakvo djelovanje Čitaonice je bilo moguće, jer je politika uprave dominirala unatoč jakoj opoziciji Novljana toj politici, koja još nije bila »dotučena«.

Narodna čitaonica u Novom ušla je svojim vlastitim putem u 1939. godinu, značajnu za događaje u zemlji (osnutak Banovine Hrvatske) i svijetu (početak II svjetskog rata 1. IX). Članovi upravnog odbora bili su uporni u svojim nastojanjima da Narodna čitaonica ostane u njihovim rukama, iako razvoj političkih događaja u zemlji, u Vinodolu, pa tako i u Novom, nije podržavao njihova shvatanja. Za sve vinodolske čitaonice, uključujući i Knjižnicu u Selcima, godine 1939. započelo je novo doba. Kakvo je ono uopće, prikazuje se u novom poglavlju.

6. Pobjeda, raspuštanje i zabrana narodnih čitaonica

Šest kulturnih društava Vinodola — Knjižnica u Selcima s čitaonicom, narodne čitaonice u Bribiru, Triblju, Crikvenici, Damlju i Novom — djelo-

vale su 30-ih godina na razne načine. I svaka u svojoj sredini dočekala je 1939. godinu i osnutak Banovine Hrvatske.

Još u proljeće 1938. godine Knjižnica u Selcima zabilježila je još jednu pobjedu poslije svih onih od sredine 1934. Ona je izdala »Spomenicu Vjekoslavu Jeliću«. Zamisao da se objavi takvo spomeništvo jednom komunisti bila je rijetkost, zbog ondašnje cenzure. Ipak su napredni članovi Knjižnice s komunistima na čelu uspjeli da koriste i pisanu riječ i tako sačuvaju uspomenu na svoga druga. Našlo se 10 suradnika koji su dali svoje priloge za taj spomen-spis, a svi su znali da je preminuli Jelić bio član Partije od 1920. godine, a poslije Obznane do svoje smrti ilegalni partijski radnik. Spis je ličio na frontovsko izdanje, a u njemu se nije mogla spomenuti riječ »komunist«, ali se u tekstovima ipak moglo otkriti političko opredjeljenje pokojnika. Ovakva spomenica je svakako rijetkost. Nije tiskana u Hrvatskom primorju, u Crikvenici, Senju ili Sušaku, jer preventivna cenzura ne bi dopustila takvo izdanje. Izišla je pod specijalnim okolnostima u Tetovu (Makedonija), gdje cenzor nije ni pregledao tekstove, a propustio ih je poznavajući urednika edicije kao profesora na tetovskoj gimnaziji, a to se kasnije utvrdilo u dokumentima. Inače je ta Spomenica, kako se i čulo, trebala biti zabranjena kada je već raspačavana u Vinodolu, prema sjećanju Andrije Kršula i Vladimira Cara, koji su ju dijelili prema uputama sekretara partijske organizacije Ivana Jelića Tominčića.⁴⁷

Danas je ta »Spomenica« doista vrijedno svjedočanstvo i o radu i uspjesima Knjižnice u Selcima. Ali ujedno i dokaz smjelosti suradnika, uredništva i izdavača da se takva »Spomenica« napiše i štampa u ono još teško doba za objavljivanje ovakvog spomen-spisa.

Tako u jesen 1939. godine Knjižnica je opet odlučna da brani sebe i svoj »Dom prosvjete«. Poslije objavljivanja sporazuma Cvetković—Maček (26. VIII) i osnutka Banovine Hrvatske Knjižnica ne čeka da je išta iznenadi. Dne 4. rujna, dakle osam dana poslije spomenutog sporazuma i uspostavljanja Banovine Hrvatske, upravni odbor Knjižnice zaključuje da joj se vrati staro ime — Hrvatska pučka knjižnica, što nije bilo u pitanju — ali da se vrati i vlastitom domu stari naziv, tj. »Dom prosvjete«.⁴⁸ To je bila pobjeda naprednih članova Knjižnice s komunistima na čelu, najznačajniji čin poslije nametanja imena »Sokolski dom Prestolonasljednika Petra« (20. V 1934) od strane režima i Sokolskog društva. To je ujedno bio javni znak da Hrvatska pučka knjižnica nastavlja svoje djelovanje, započeto pod diktaturom, i u Banovini Hrvatskoj.

I ona ga je nastavila.

U Narodnoj čitaonici u Bribiru, rad je također nastavljen. Već istaknuti javni radnik, komunist Tomo Strizić i nadalje je na čelu svih naprednih snaga u ovom mjestu. U Čitaonici i dalje okuplja mlade ljude da ih što više aktivira. U svemu pomaže tajniku Čitaonice Josipu Skočiliću, koji je izabran na tu dužnost već 1937. godine, i sada obavlja sve povjerene mu poslove. Još godine 1938. u upravni odbor izabran je Blaž Kalafatić da vrši dužnost blagajnika, a 1939. godine za knjižničara Franjo Antonić — Doglejač, obojica napredni omladinci.

Strizić i Jelić Tominčić podržavali su stalnu vezu između selačke Knjižnice i bribirske Čitaonice. Sastajali su se u Selcima, a više u Bribiru, sami ili još s drugim komunistima. Kada je Jelić bo odsutan, tu je dužnost vršio Vjekoslav Lončarić. I dalje je koristan bio tajnik Čitaonice u Bribiru J.

Skočilić radeći na pošti u Selcima. Prenosio je štampu koja je dolazila u Selca za bribirsku Čitaonicu, a primao ju je od samog Jeličića ili Vjekoslava Lončarića, kao i od Andrije Kršula.

Nakon uspostave Banovine Hrvatske i vlasti HSS-a Čitaonica u Bribiru i Knjižnica u Selcima i nadalje su ne samo kulturna nego i politička žarišta. One djeluju u naprednom duhu, kao i do sada, šireći ideje KPJ. U Selcima je Sokolsko društvo prestalo postojati kao organizacija, a u Bribiru bili su potisnuti križari, pa su obje čitaonice ostale jedina sastajališta naprednih građana. U to vrijeme, kaže Blaž Kalafatić za Bribir, — »slobodno se može reći da je Narodna čitaonica... odražavala u najpozitivnijem smislu svoje dugogodišnje postojanje i plodonosnu društveno-političku aktivnost velikog broja njenih članova«. ⁴⁹ To se isto može navesti za Knjižnicu u Selcima.

Dramalj: Zgrada u kojoj je bila smještena Narodna čitaonica g. 1939.

Sada je djelovala i Narodna čitaonica u Dramlju (onda Sv. Jelena), osnovana početkom 1939. godine na inicijativu mještana. Omladinci toga mjestanca obišli su svaku kuću radi učlanjivanja i novčanih priloga te upoznavanja s programom rada. Iako je Franjo Borić, tadašnji narodni zastupnik, bio protivn osnivanju čitaonice i za nju rekao da je »brlog komunističke omladine«, ona je imala 130 članova. Njeno osnivanje pomogle su čitaonica u Bribiru — naročito Tomo Strizić — i Čitaonica u Crikvenici — posebno Ivan Brozičević. U upravni odbor dramaljske Čitaonice bili su izabrani članovi napredno orijentirani, tj. prihvaćali su ideologiju KPJ. To su bili: Ivan Domijan za predsjednika, Zvonko Petrinović za potpredsjednika, Milivoj Manestar za tajnika, Ivo Domijan za blagajnika, a za odbornike Rafo Brozičević, Josip Car (Franjin), Miro Balžić, Albin Domijan, Rude Pilaš i Vence Blažić. ⁵⁰

Osnutkom Narodne čitaonice u Dramlju ojačan je front naprednih snaga u Vinodolu u toku 1939. godine. Sada su djelovale ukupno četiri (Bribir, Selca, Crikvenica i Dramalj) i njih su vodili komunisti. Do kraja 1939. te su čitaonice djelovale uspješno na kulturnom i političkom polju.

U njihovom krugu ni tada se nije nalazila Narodna čitaonica u Novom Vinodolskom. Dok su spomenute četiri čitaonice stalno surađivale, vođene komunistima, Narodna čitaonica u Novom ostala je 30-ih godina izvan političkih tokova spomenutih čitaonica. Josip Skočilić navodi da je Narodna čitaonica u Bribiru »vrlo tijesno surađivala po svim pitanjima s Jugoslavenškom pučkom knjižnicom u Selcima« — što je potpuno točno, ali treba spomenuti i njenu suradnju s čitaonicama u Crikvenci i Dramlju. Međutim, Skočilić tome dodaje: »Pokušaj suradnje s narodnom čitaonicom u Novom nije uspio zbog još tada nedovoljnog utjecaja naprednih snaga na rad i djelovanja Narodne čitaonice u Novom«. Uz to Skočilić navodi ovu važnu činjenicu: »Suradnja je svedena samo na pojedince čiji je rad i djelovanje još nije mogao utjecati na njeno sveopće usmjerenje«. ⁵¹

Već je rečeno da je Narodna čitaonica u Novom imala svoj vlastiti, poseban put i događaja u jesen 1939. Skočilićevo kazivanje to potvrđuje. Sudjelujući u zbivanjima u trouglu Bribir—Selca—Novi sredinom 30-ih godina, on zaista ukazuje da je pozicija Narodne čitaonice u Novom bila posve drukčija.

To se događa i u jesen 1939. godine. Samo 19 dana poslije osnutka Banovine Hrvatske, na sjednici upravnog odbora 14. rujna 1939, pročitana je dopis Josipa Maričića, ondašnjeg trgovca, sa 74 potpisa članova da se vrate u redove Čitaonice, koju su bili napustili a neki su bili isključeni. Međutim, upravni odbor je i dalje dosljedan u svome stajalištu i traži da svi oni podnesu pojedinačno pismenu pristupnicu na koju će dobiti rješenje. Odbor je dakle uporan da Čitaonicu zadrži u svojim rukama, zapravo u izolaciji od drugih članova, a bez sluha za promjene nastale u Banovini Hrvatskoj.

Na sjednici odbora 18. rujna 1939, dakle četiri dana poslije prethodne, predsjednik Čitaonice Milan Piškulić obavještava odbornike da je dr Milutin Mažuranić posjetio sreskog načelnika i razgovarao o primanju ona 74 člana prema prijavi Josipa Maričića. To se i sada odbija s istim obrazloženjem. Ujedno se zaključuje da se saziva izvanredna skupština Čitaonice s 2 točke dnevnog reda: 1. brisanje članova koji nisu uplatili članarinu, 2. razlaz društva prema članu 24. pravila.

Izvanredna skupština održana je kako je zaključeno, naime 26. rujna 1939. Članovima je priopćeno da se 74 člana Čitaonice prema prijavi Josipa Maričića žele vratiti u Čitaonicu, na što je odbor predložio ovaj zaključak:

»Kako odbor ne može da krši Pravila, to je na osnovi člana 24 Pravila ovaj odbor predložio razlaz društva. Ovaj odbor razmotrivši današnje mjesne prilike kao i teror stanovitih neodgovornih elemenata... odlučio je i stavio prijedlog, da ova Narodna čitaonica na osnovi Pravila člana 24. izvrši razlaz i likvidaciju.« (prema zapsniku od 26. IX 1939).

Skupština je prihvatila razlaz društva. Zaključni govor održao je dr Milutin Mažuranić, ali se ne navodi što je rekao.

Tako je raspuštena najstarija Narodna čitaonica u Vinodolu, a likvidacioni odbor je 4. listopada 1939. prema zaključku skupštine svu imovinu Čitaonice predao mjesnom školskom odboru.

Pokušaj Josipa Maričića da se vraćanjem članova u Čitaonicu ona sačuva od raspuštanja nije uspio. Na skupštini je bilo 48 članova od njih 65, kako stoji u zapisniku, ne računajući ona 74 bivša člana koji su se željeli vratiti. Prema tome, zaključak o likvidaciji Čitaonice izglasala je manjina. Začudo, nitko na skupštini nije na to ukazao. Uostalom, skupština je mogla prvo izmijeniti pravila i dopustiti kolektivni upis u društvo, jer je ona ta koja donosi i mijenja pravila. Ovako je zapravo manjina diktirala likvidaciju Čitaonice umjesto da pomogne sređivanje prilika u njoj i nastavak rada.

Tu manjinu prof. dr Dragomir Babić, rodnom Novljjanin, ovako sažeto prikazuje:

»To je bila malobrojna grupica omraženih režimlija, koji su inače za vrijeme stare Jugoslavije htjeli politikantski manipulirati sa Novljanskom čitaonicom, odalečujući se od slobodarskih i demokratskih zasada utemeljenih pri osnutku ove Čitaonice. To malom spontano suprotstavljanje demokratsko nastrojenih Novljana ovim režimskim reakcionarnim manipulacijama reduciralo je ovu režimsku grupicu na minorni broj, budući da se ona objektivno bila skroz kompromitirala, pretvorivši se u grobara Novljanske čitaonice, toliko slobodarske i rodoljubive, nadahnuto kulturno predvodničke na širem planu sve tamo do raspada omražene Austro-Ugarske.«⁵²

Ta manjina imala je i potkraj 1939. godine — dakle u Banovini Hrvatskoj — još toliko »snage« da raspušta Narodnu čitaonicu kako ona ne bi postala antirežimsko žarište. Toj manjini zapravo i nije stalo do Čitaonice — a ova je narodna — nego do nje same. Bio je to sukob građanskih idejno-političkih stremljenja: na jednoj strani su bili jugonacionalisti, privrženi nenarodnom režimu, a koji su od početka diktature vodili Čitaonicu; na drugoj strani pristaše HSS-a, koji nisu uspjeli da prve potisnu i Čitaonicu preuzmu u svoje ruke. A napredni pojedinci izvan te dvije grupacije bili su preslabi da otvoreno istupaju i njihov je utjecaj bio od manjeg, marginalnog značenja, napose u Narodnoj čitaonici, a nije ga bilo ni u čitaonici »Seljačke sloge«. Iz ovoga se mora zaključiti da je proces političke diferencijacije Novljana bio spor, nije bio izvršen, pa ni jedna strana nije imala dominantan utjecaj. Samo je vodstvo Narodne čitaonice bilo do kraja kompaktno, makar i u manjini, ali je raspuštanjem Čitaonice ono zapravo priznalo svoj poraz u borbi sa HSS-om. To je u stvari bio kraj nazadnjačke politike te grupice, koja je rađe prihvatila likvidaciju Čitaonice (ili »pogreb«, kako je rečeno) nego njezin — Preporod!

Osuda tako nepojmljivog čina nije izostala. Sušački tjednik »Primorje« objavio je 4. studenoga 1939. vijest pod naslovom »Likvidacija Narodne čitaonice u Novom«. U njoj se kaže:

»U nizu događaja vrijednih spomena ne smijemo prešutiti i likvidaciju čitaonice, koju su držali nekoliko godina štitenici svih diktatura u svojim rukama. Na zahtjev hrvatskih rodoljuba, koji su tražili da im se preda uprava čitaonice u ruke, oni su zaključili i sproveli likvidaciju, te *naše još 1845. godine osnovane čitaonice*, koja će biti obnovljena nanovo i vratiti se tamo kamo spada, t.j. u hrvatske ruke.«

Prema ovoj novinskoj vijesti najavljena obnova novljanske Čitaonice nije, međutim, odmah izvršena. Od likvidacije 26. rujna 1939. do obnove 18. siječnja 1941. prošla je 1 godina, 3 mjeseca i 14 dana. Tada su pristaše HSS-a sazvali osnivačku skupštinu da obnove Narodnu čitaonicu pošto je čitaonica

»Seljačke sloge« ukinuta. Na toj je skupštini predsjednik ove Čitaonice Ivan Žvanović prikazao prilike u Novom u pogledu osnutka čitaonice »Seljačke sloge« i likvidacije Narodne čitaonice ovim riječima:

»Ista je bila osnovana samo radi toga, jer su nam tadašnji vlastodršci Narodne čitaonice kao redovitim članovima uskratili sva prava kad smo tražili reorganizaciju iste, a onih, koji nisu bili članovi iste nisu htjeli na kolektivnu pristupnicu primiti u članstvo, već su ih uputili da svaki za sebe pristupnicu podnese samo da ih odbiju i ne prime u članstvo. Sva naša nastojanja, da uprava Narodne čitaonice dođe u narodne ruke ostala su bezuspješna, pa smo svi mi, koji smo pristaše Hrvatskog narodnog pokreta kolektivno iz takve čitaonice izišli i odmah osnovali čitaonicu pod nazivom »Seljačke sloge«, ogranak Novi, koju smo malo prije likvidirali. Kako je usljed njihovog protunarodnog rada Čitaonica svakim danom nazođovala, dok konačno nije nakon podpisanog sporazuma u kolovozu 1939. god. uslijed vrlo malog broj članova likvidirala. Nadošlo je vrijeme, da tu Narodnu čitaonicu ponovno uspostavimo i vodimo u našem Hrvatskom narodnom duhu, kako su ju to i naši djedovi od njezinog osnutka 1845. god. vodili, a koja je samo kroz kratko razdoblje od cca 10 godina unatrag uslijed centralističkog diktatorskog režima bila izašla iz svoje kolotečine.«

Žvanovićev govor, dodaje se u zapisniku, »su svi prisutni pažljivo saslušali i jednoglasno izrazili želju, da se svakako ima pristupiti obnovljenju naše starodrevne Narodne čitaonice«. Prihvativši zaključak o obnovi Narodne čitaonice, 96 godina poslije njenog osnutka (1845), skupština je odobrila pravila i izabrala upravni odbor. Za predsjednika je izabran Ivan Žvanović, a za odbornike Pavla Kabalin, Mihovil Kovač, Anton Zoričić, Drago Majoli, Ivan Sokolić, upravitelj građanske škole, Dobroslav Veljačić, Anton Žanić, Andrija Kovač i Davorin Ježić. U nadzorni odbor su izabrani Joso Maričić, Anton Smokvina i Tomo Piškulić.

Težnje obnovitelja bile su svakako plemenite, da se najstarija Narodna čitaonica u Vinodolu u novim prilikama preporodi, ali ona na početku 1941. godine to više nije mogla postići.

Tada su već bile prestale radom dvije narodne čitaonice u Vinodolu, u Crikvenici i u Dramlju. One su bile zabranjene.

Čitaonica u Crikvenici već je bila prilikom osnutka u ljeto 1937. godine »sumnjiva«, naime smatrana je komunističkom a takve pod monarhijskim režimom nisu smjele postojati. Ipak je ona djelovala do kraja 1939. godine. No priredivši zabavu 26. prosinca te godine u programu je bila i pjesma »Radnički pozdrav« iz zbirke »Naša pjesmarica« u izdanju Ivana Curla, a ova je inače bila zabranjena. Crikvenički kotarski predstojnik Juraj Mihalić zabranio je pjevanje te pjesme, ali je dozvolio održavanje zabave i to »po savjetu g. Borića«, već spomenutog narodnog zastupnika. Međutim, ta neotpjevana pjesma i skupština Narodne čitaonice 28. siječnja 1940, koja je izabrala upravni odbor od pretežno svih dosadašnjih članova, poslužila je kotarskom predstojniku Mihaliću da 2. veljače 1940. predloži banskoj vladi Banovine Hrvatske raspust te Čitaonice s ovim obrazloženjem:

»Obzirom na tu okolnost (odnosi se na izbor upravnog odbora — op. V. A.) kao i na prekoračenje društvenih pravila time što se htjelo na zabavi pjevati radi komunističke ideje zabranjenu pjesmu, predlažem da se društvo »Narodna čitaonica« u Crikvenici temeljem § 11 Zakona o udruženju raspusti.

Dodajem da je to mišljenje također gosp. Borića, npr. zast.«⁵³

Uz prijedlog predstojnik Mihalić poslao je i popis članova Narodne čitaonice, njih 106 ukupno.

Na to je banska vlast zatražila 15. veljače 1940. od sreskoga načelstva »da utvrdi moralno vladanje i političko opredjeljenje pojedinog člana društva, kao i da li su evidentirani u kartoteci kazненоj i političkoj«. U odgovoru od 26. ožujka 1939. načelstvo je svrstalo 106 članova prema političkom opredjeljenju u ovih sedam grupa: otvoreni pristaše HSS 31, pristaše HSS koji se ne ističu 27, pristaše JRZ 5, filokomunisti 2, sumnjivi kao filokomunisti 22, upisani koji se ne smatraju članovima 3 i koji se politički ne očituju 16. Među ovima se spominju, a bili su poznati kao politički napredni, ovi članovi: Leo Andras Ivanov, šofer, Rade Banko Otmarov, student, Miroslav Briški, zidar, Ivan I. Brožičević, građ. palir, Viktor Bubanj, graditelj, Albin Domijan, poslovođa, Zvonko Petrinović, đak, Marijan Štajduhar Franjov, stokar i Cvetko Turina, trg. pomoćnik.

I ovom dopisu načelnik J. Mihalić je dodao: »Predlog za raspust je potekao od narodnog zastupnika g. Borić Franje.«⁵⁴

Prihvativši sada ovaj prijedlog, banska vlast je 24. travnja 1940. raspustila Narodnu čitaonicu u Crikvenici s ovim obrazloženjem:

»Službenim izviđanjem utvrđeno je, da djelovanje udruženja nije u granicama društvenih pravila, jer se rad udruženja kreće, razvija i manifestuje sa nedozvoljenom političkom tendencijom protivnu cilju udruženja tako i državnom poretku.«⁵⁵

Poslije toga zabranjen je i rad Narodnoj čitaonici u Damlju u toku zime 1940. godine.⁵⁶

Mihalić je tada nadzirao i rad Knjižnice u Selcima, posebno rad tajnika Knjižnice prof. Vinka Antića i Ivana Jeličića Tominčića.

U svom dopisu banskoj vlasti Banovine Hrvatske piše 17. siječnja 1940. da je u spisima iz 1938. godine pronašao »Spomenicu Vjekoslavu Jeličiću« u kojoj su sastavci prof. Vinka Antića. »Spomenica« je već 1938. poslana banovini, ali on sada šalje još jedan primjerak i dva izvještaja sreskog načelstva u Krku, dok je Antić tamo službovao (1934—1936), i u svom dopisu dodaje ovo: »Radi te 'Spomenice' i radi zadnjeg dopisa sreskog načelstva u Krku, postao je prof. Antić Vinko, sada nastavnik građanske škole VII polož. grupe u Crikvenici sumnjiv s komunizma.«⁵⁷

U jesen 1940. godine Antić je premješten iz Crikvenice u Čakovec na učiteljsku školu. O tome je pisao i sušački tjednik »Primorje«.⁵⁸ Tako je prestao biti knjižničar u Knjižnici u Selcima.

Za I. Jeličića Tominčića predstojnik Mihalić je poslije jedne premetačine kod učenika Zidarske škole otkrio da je davao đacima na čitanje napredne knjige. Ispitivani su i učenici gimnazije u Krku rodом Selčani. Uz to je Mihalić zatražio sresko načelstvo u Vrbovskom, gdje je Jeličić tada radio na gradnji željezničke pruge, da ono izvrši premetačinu u Jeličićevu stanu, ali tamo nije ništa pronađeno.⁵⁹ Protiv Jeličića, koliko se dosad zna, nisu dalje poduzimane nikakve policijske mjere.

Ni protiv Knjižnice u Selcima nije ništa poduzeto. Ona je nastavila svojim radom sve do fašističkog napada na Jugoslaviju. Prije prodora Talijana i početka njihove okupacije članovi Knjižnice su pod rukovodstvom komunista prenijeli sve knjige u privatne kuće i one su sačuvane. U istom

je položaju bila i Narodna čitaonica u Bribiru, djelovala je do okupacije, ali su njeni članovi sve knjige prenijeli na sigurno mjesto. Organizirali su potajno i prijenos radio aparata kad je okupator već bio u Bribiru.

ZAKLJUČAK

Prikaz djelovanja narodnih čitaonica u Vinodolu u toku doratnog desetljeća (1930—1941) upozorava na njihovo značenje za povijest tog doba. Riječ je o onima koje su osnovane još u prošlom stoljeću (Novi, Selca, Bribir), kao i onima koje su osnovane upravo u tom desetljeću (Tribalj, Crikvenica, Dramalj). Promatrajući njihovo značenje u širim društveno-političkim kretanjima tog razdoblja, valja istaći da je djelovanje većine njih najuže povezano i s razvitkom naprednog, klasno-radničkog odnosno komunističkog pokreta i da su bibrirska i selačka od 1934. crikvenička od 1937. do 1940. te dramaljska od 1939. do 1940. godine ujedno bile i najistaknutija legalna žarišta u kulturno-obrazovnoj odnosno naprednoj idejno-političkoj aktivnosti, u koju su uključivale velik broj mlađih ali i starijih mještana.

Pri tome je korisno naznačiti da su bibrirska i novljanska čitaonica i selačka knjižnica sve do početka tridesetih godina pretežno razvijale svoju djelatnost u okviru svojih, prije pedeset i više godina usvojenih »pravila«, težeći da im osnovna zadaća ostane u kulturno-prosvjetiteljskim odnosno knjižničarskim okvirima. Ne uvijek jednako i ne jednako u sva tri mjesta, takvo je stanje uglavnom bilo i u toku prvog desetljeća kraljevine SHS odnosno Jugoslavije, dakle, sve do početka tridesetih godina. Jasno je da su takvoj njihovoj ulozi u mjesnim prilikama znatnije pridonosile i mnoge objektivne okolnosti kao i nastojanja njihovih rukovodstava da im djelovanje usmjeruju u već tradicionalnim oblicima kulturno-prosvjetiteljskog rada. Iako su u trima naznačenim mjestima i do tridesetih godina antagonistička politička kretanja bila često vrlo prisutna, pretežno — osim razdoblja oko 1919—1920. godine — u okviru građanskih političkih proturječnosti, čitaonice i njihovu djelatnost uglavnom nisu zahvatala. Tek nakon uspostavljanja šestojanuarske diktature (1929) i početka višegodišnje ekonomske krize, dakle razdoblja koje je i za nacionalni, politički i društveno-ekonomski život naroda ovog kraja (i ne samo ovog) bilo bremenito raznolikim nedaćama, tek tada se — u sve tri čitaonice — počinju izrazitije ispoljavati i težnje da se i u okviru ovih ustanova intenzivnije i sustavnije raspravlja ne samo o kulturno-obrazovnim već i pitanjima koja je izuzetno teška životna svakodnevnica nametala vinodolskoj sirotinji.

Sticajem različitih okolnosti u Bribiru i Selcima se prvih godina četvrtog desetljeća ponovo pojavljuju i pokretači naprednih (marksističkih) idejno-političkih stremljenja, kao nosioci antihegemonističke društveno-političke djelatnosti, koja je imala i naglašeno nacionalno (hrvatsko, naročito u Bribiru) i socijalno (Bribir i Selca) obilježje. To je djelovanje najuže vezano uz grupice pretežno mlađih Bibriraca koje okuplja Tomo Stržić, odnosno Selčana koje okuplja Vjekoslav (Slave) Jeličić. Stupajući na bibrirsku odnosno selačku političku pozornicu, i društvenu i političku, zaključuju da bi bilo korisno proširiti svoje idejno i političko djelovanje i na članstvo jedine legalne ustanove šireg društvenog značenja. To su bile čitaonice. Tada, u prvoj polovici 1933. godine, znapočinje njihova organizirana akcija u pravcu

postupnog infiltriranja naprednih mještana u članstvo i rukovodstvo obaju čitaonica-knjižnica, u čemu su već iduće (1934) godine postignuti vidljivi rezultati.

U najstarijoj vinodolskog čitaonici (novljanskoj) je u tom razdoblju također izrazitije intenzivirana i politička pored kulturno-obrazovne djelatnosti, ali — na građanskim društveno-političkim osnovama, što su temeljene na tadanjoj režimskoj, a to znači monarhističko-diktatorskoj, unitarističkoj politici. Valja pri tom odmah naglasiti da je takvo političko usmjerenje bilo ovoj starodrevnoj kulturno-obrazovnoj ustanovi nametnuto od većine užeg rukovodnog sastava čitaonice i nije odražavalo želje i raspoloženje sveukupnog članstva, a pogotovu ne novljanskog žiteljstva. No, činjenica je da u tom razdoblju — a valja imati u vidu da je to bilo najagresivnije razdoblje monarhističke diktature — nije u Novom ispoljen odlučniji otpor takvom političkom usmjerenju što ga je vodstvo čitaonice sprovodilo. Dakako, razloge takva stanja treba tražiti i u činjenici što su napredne snage u Novom bile preslabe za bilo kakvu organiziraniju akciju, a antihegemonističke, režimu opozicione građanske odnosno građansko-demokratske snage (najjači su bili pripadnici HSS) su bile razjedinjene i nimalo spremne za bilo kakav oblik organiziranih antirežimskih istupanja.

Pored spomenutih, kao kulturno-obrazovna ustanova pojavljuje se u ožujku 1932. godine i Narodna čitaonica u Triblju. Njezina uloga u političkom životu Triblja nije još temeljitije istražena, ali se i na osnovi sadanjeg poznavanja te uloge može zaključiti da je svoju djelatnost — s više ili manje uspjeha — usmjeravala i sprovodila u okviru narodnih težnji i borbe protiv nacionalnog i socijalnog ugnjetavanja odnosno izrabljivanja. Ni tada, a pretežno ni kasnije, nije u njenim redovima izrazito intenzivirana idejno-politička djelatnost bilo kakva usmjerenja, ali je činjenica da sveukupna njena djelatnost nije nikada došla u sukob s interesima i slobodarskim težnjama Tribljana. Naprotiv.

Ako se zbivanja u vinodolskim čitaonicama u naznačenom razdoblju (početak tridesetih godina) posmatra prema nekim zajedničkim bitnim značajkama, onda se može zaključiti da je politička dimenzija njihova djelovanja i značenja za političke tokove u »svojim« mjestima bitno ovisila o subjektivnim snagama koje su usmjeravale sveukupnu njihovu djelatnost. Ponovimo da je u sve četiri vinodolske čitaonice imala u tom razdoblju njihova kulturno-obrazovna odnosno političko-obrazovna djelatnost različit odnos prema postojećem društveno-političkom sistemu u zemlji. Na jednoj strani su bile bibrirska i selačka, kao čitaonice izrazitog antihegemonističkog dakle i antirežimskog političkog usmjerenja. Na suprotnoj strani je novljanska čitaonica, kojoj je vodstvo nametnulo svoje prorežimsko (tada obično nazivano »jugonacionalističko«) političko usmjerenje. Djelatnost tribaljske je, bez sumnje, bila bliska bitnim usmjerenjima bibrirske i selačke, i sasvim različita od novljanske.

Promatrajući te procese i transformacije u širem kontekstu tadanjih vinodolskih društveno-političkih kretanja (jasno, ne samo vinodolskih) zaključujemo da su bitne značajke političkog usmjerenja u djelovanju čitaonica — a to je značilo i trasiranje njihove djelatnosti u idućim doratnim godinama — ovisile prije svega o organiziranosti, spremnosti, sposobnosti, snazi i utjecaju subjektivnih činilaca, koji su preuzimali na sebe zadaću određivanja političke uloge čitaonica u životu žitelja. Ocjenjujući ulogu

čitaonica u razdoblju njihova postojanja, ne može se reći da su ikada bile »apolitične«. Međutim, intenziviranje njihove političke uloge je početkom tridesetih godina u Bribiru i Selcima najizravnije vezano za ovdašnje organizacije komunista, u Novom za »jugonacionalističke« (režimske, monarhističke) političke snage, a u Triblju za —uvjetno rečeno — narodno-demokratske. Dakle, bitne značajke političkog djelovanja čitaonice su bitno ovisile o idejno-političkom opredjeljenju onih koji su u rukovodstvima preovladavali. Sastav rukovodstva je, pak, bitno ovisio o organiziranosti i političkom utjecaju društveno-političkih snaga u pojedinim mjestima, vrlo različitih idejno-političkih opredjeljenja.

Idućih godina, sve do rata, su bibrirska, selačka i tribaljska čitaonica djelovale u već naznačenim političkim i drugim sadržajima. U novljanskoj nije bilo tako, jer je ovdje (u Novom) proces političke diferencijacije žiteljstva tekao nešto drugačije nego u susjednim naseljima (Bribir, Ledenice, Selca), što je imalo vidnog odraza i u čitaonicama. Naime, kada su krajem 1934. godine bitnije olabavile diktatorske značajke šestojanuarske diktature i kada se i u Vinodolu — dobrim dijelom zbog aktivnosti komunista brzo razvila djelatnost HSS, naročito u tadanjem novljanskom kotaru, i Novi Vinodolski je bio zahvaćen tim procesom. Oživjele i ojačale snage HSS su i u Novom preovladavale, tako da je utjecaj drugih »jugoslavenskih« građanskih stranaka (JNS, Demokratske, Radikalne, kasnije i JRZ) — gubeći utjecaj i u lokalnim organima vlasti — općenito počeo slabiti. Dakle, dok utjecaj režimskih snaga slabi na svim sektorima, istodobno jača utjecaj HSS. Utjecaj naprednih snaga je još uvijek slabo izražen, ali — prisutan je i postupno jača.

U procesu tih političkih kretanja pripadnici HSS pravilno su ocijenili da je Narodna čitaonica uvijek smatrana »svojinom« Novljana, novljanskog naroda, pa da i sada — kada u Novom preovladava utjecaj HSS — treba djelovati (čitaonica) u duhu politike te stranke, a ne protivno. Zbog toga su pokušali početkom 1936. godine preuzeti rukovodstvo Narodne čitaonice, ali — bez uspjeha. Bio je to razlog da se povuku iz Narodne i da osnuju »svoju«, dakako, novu, odvojenu od »stare«, dajući joj ime »Čitaonica Seljačke sloge — ogranak Novi«. Tako su u Novom, sve do rujna 1939, postojale dvije čitaonice, obje novljanske, obje smatrane »narodnim«, ali s dubokim antagonističkim idejnim i političkim razilaženjima pa i sukobljavanjima. Valja istaći da kolikogod »stara« čitaonica nije uspjela zadržati sva obilježja »narodne«, toliko ni »nova« nije uspjela da ih pridobije.

Sredinom desetljeća su se i bibrirska i selačka sukobljavale s političkim utjecajem iz redova križara (Bribir) odnosno sokola (Selce). U pitanju su bila, dakle, dva različita protivnika, ali je u toj konfrontaciji bila bitna razlika u tome što su križari djelovali protiv bibrirske čitaonice »iz vana«, a selački su sokoli djelovali i unutar i izvan čitaonice i pri tome bili podržavani od lokalnih vlasti. No, i jedna i druga su uspješno izborile i očuvale stečeno stanje i pozicije, mada je u selačkoj taj sukob trajao duže, a bio je počesto i prilično složen, pa su napredne snage trebale često taktizirati u primjeni svojih planiranih mjera i postupaka.

Upravo zbog uspjeha što su postizavani u radu bibrirske i selačke čitaonice, vinodolsko je rukovodstvo komunista usmjerilo djelatnost i u pravcu osnivanja novih čitaonica-knjižnica. U obzir su uzeta mjesta: Grižane, Ledenice, Crikvenica i Dramalj. Pokušaj u Grižanima nije uspio, pretežno zbog

nedovoljne organiziranosti naprednih snaga. Objektivne okolnosti nisu omogućavale osnivanje čitaonice u Ledenicama, gdje je ipak osnovana knjižnica, doduše, skromnih mogućnosti rada. Uspjeh u Crikvenici (1937) i Dramlju (1939) je bio potpun, pa su i u ovim mjestima tek osnovane čitaonice postale značajno žarište napredne djelatnosti. Dakako, u svim tim mjestima su upravo komunisti bili i pokretači i osnivači i rukovodioci ovih uspjelih akcija.

Nema podataka o bilo kakvoj suradnji vinodolskog rukovodstva komunističkog rukovodstva tribalske čitaonice. Što se tiče novljanskih čitaonica (od 1936. g. ovdje djeluju dvije) poznato je da je bilo stanovitih razmatranja o mogućnosti uspostavljanja kontakta prije svega iz bribirske čitaonice. Dakako, bez uspjeha, jer je rukovodstvo »Narodne« bilo u rukama režimlja, a u čitaonici »Seljačke sloge« su preovladavali utjecaji HSS-ovaca nimalo sklonih za bilo kakvu suradnju s komunistima. Jasno je, i jednim i drugima je bilo dobro poznato da je bribirska čitaonica »u rukama« ovdašnjih komunista.

Režimsko rukovodstvo novljanske »Narodne«, podržavano od kotarskih upravnih vlasti (općinska uprava je od 1936. bila u rukama HSS) moglo je kako-tako djelovati sve do rujna 1939. godine, mada je njeno članstvo — upravo zbog prorežimске politike njena rukovodstva — bilo u stalnom opadanju. U tom se razdoblju pojavljuju i težnje novljanskih naprednih krugova, pretežno iz redova omladine, da »nešto« poduzmu »unutar« čitaonice u pravcu njezina političkog preusmjerenja. Pokušaj se svodio na organiziranje predavanja o nekim aktualnim zbivanjima, što su objašnjavana na naprednim osnovama. Dakako — u prostorijama čitaonice. Predavanja su uspjela, ali bitne značajke političkog usmjerenja što ga je čitaonici nametalo njeno rukovodstvo nisu time bila dovedena u pitanje.

Uspostavom Banovine Hrvatske (26. kolovoza 1939) značilo je i za rukovodstvo novljanske Narodne čitaonice gubitak podrške u organima vlasti. To je, za opstanak njena političkog usmjerenja, bio gubitak koji se nije moglo nadoknaditi. Gubeći svoj politički utjecaj i potporu u organima vlasti, bez ikakva izgleda na mogućnost nastavka djelovanja na dotadanjim političkim osnovama, bez imalo spremnosti i volje da čitaonicu »prepusti« novim političkim snagama i u težnji da joj »sačuva« status »nepolitičnosti« (a to je značilo — dosljedne privrženosti monarhističkom režimu) rukovodstvo je rujna 1939. zaključilo da čitaonicu raspusti, a imovinu preda osnovnoj školi. Time je prestala djelovati najstarija vinodolska čitaonica. U redovima njenog članstva nije bilo dovoljno snaga da ju održe i da njezinu sveukupnu djelatnost prilagode bitnim obilježjima političkih tokova tog doba, dakako — prije svega vinodolskih odnosno novljanskih. Ubrzo su »nove« (HSS-ovske) vlasti zatvorile crikveničku i dramaljsku čitaonicu, očito zbog naprednog sadržaja njihove sveukupne djelatnosti. Bribirska, selačka i tribalska su i dalje djelovala, sve do rata, do travnja 1941. Budući da nisu htjele služiti novim fašističko-ustaškim vlastodržcima, tada su potpuno obustavile rad.

U Novom je opet bilo stanje drugačije. Naime, u siječnju 1941. je obnovljena i ponovo pokrenuta djelatnost Narodne čitaonice, a istodobno je raspuštena Seljačke sloge. Novo rukovodstvo, uvjetno rečeno »objedinjenih« čitaonica nije imalo dovoljno vremena da do rata vidno razradi politički i drugi program svog djelovanja. Ostaje da se i to pitanje dublje istraži. Tek

valja spomenuti da je ova »nova« čitaonica — iako u vrlo skromnim okvirima — djelovala sve do ožujka 1943. godine, ali da ni po čemu nije ispo-
ljavala bilo kakve proustaške oblike djelovanja.

Zaključimo s konstatacijom da su četiri vinodolske čitaonice (bribirska, crikvenička, dramaljska i selačka) časno izvršile svoju naprednu ulogu u doratnom desetljeću i da su revolucioniranju vinodolskih političkih tokova dale izuzetno velik doprinos. Na tim je osnovama, možda ne s jednakim uspjesima, djelovala i tribaljska, pa su sve one u punom značenju zaslužile naziv »Narodne«. Političke prilike u Novom su bile opterećene mnogostrukim proturječnostima, koje su sputavale usmjeravanje djelatnosti Narodne čitaonice u pravcu narodnih potreba i stremljenja. Možda bi njeno novo rukovodstvo, izabrano u siječnju 1941. godine, uspjelo i najstariju vinodolsku čitaonicu povesti »uz bok« bribirske, selačke i drugih. Prekratko (doratno) vrijeme nije mu dalo mogućnosti da to i dokaže.

BILJEŠKE

¹ Zapisnik Narodne čitaonice u Novom od 27. III 1845. Faksimil u Spomen knjizi Narodne čitaonice Novi Vinodolski. Izdala Narodna čitaonica u Novom Vinodolskom 1958. str. 43.

² Vinko Antić, Mjesec knjige. Jubileji »slavjanske naobrazbe«. Vjesnik, Zagreb, 14. XI 1980, str. 7; *Isti*, Značajno otkriće iz povijesti Rijeke. Narodna čitaonica riječka osnovana je 1849. godine. Novi list, Rijeka, 15. i 16. XI 1980, str. 8.

³ Jubilej Narodne čitaonice Kraljevica 1861—1961. Izdaje Odbor Narodne čitaonice u Kraljevici 1961. Pripremio za štampu i uredio prof. Zdravko Gudac.

⁴ Narodna knjižnica čitaonica Selce 1873—1984. Naraštaji govore. Selce — Vinodol 1984. Izdano prigodom temeljne obnove Doma prosvjete 1983—1984.

⁵ Marijan Jurković, Kraljevica u našoj kulturi i umjetnosti. Jubilej Narodne čitaonice Kraljevica 1861—1961, str. 59.

⁶ 100 godina Narodne čitaonice u Bribiru. Bribir 1983. I ostali podaci preuzeti su iz ove knjižnice i kada to nije izrčno navedeno.

⁷ 50 godišnjica Hrvatske pučke knjižnice u Selcima 1904. — 14. II 1954, Rijeka 1954.

⁸ Vinko Antić, Vinodolska Selca u borbi. Selca 1975, str. 122.

⁹ 50 godišnjica Hrvatske pučke knjižnice..., str. 54.

¹⁰ Zapisnici narodne čitaonice u Novom Vinodolskom u tri knjige čuvaju se u Narodnom muzeju i galeriji. Iz njih su korišćeni pojedini podaci i citirana su izlaganja sa skupština i sjednica označenih po datumima.

¹¹ Andrija Tus, Bribir u revolucionarnom pokretu i oslobodilačkom ratu. Zagreb, 1971, str. 27.

¹² Andrija Tus, Uloga Narodne čitaonice u društveno-političkom životu u Bribiru od 1930. do 1936. godine. 100 godina..., nav. djelo, str. 50.

¹³ 100 godina..., nav. djelo, str. 52.

¹⁴ Zapisnik godišnje skupštine 24. I 1931.

¹⁵ Novi list, Sušak, 15. II 1933.

¹⁶ V. Antić, Vinodolska Selca..., nav. djelo, str. 205.

¹⁷ Vinko Antić, I riječ postaje djelo. Naša sloga, Sušak, 18. III 1931. *Isti*, Gradnja Doma u Selcima, Naša sloga, 4. IV 1931; *Isti*, »Narod sebi«, Rezultat težnja i napora, umnih i fizičkih, kroz 30 godina u Selcima, Naša sloga, 30. VIII 1931. *Isti*, Dom prosvjete u Selcima, Politika, Beograd, 28. X 1933.

¹⁸ Selce se još nije ničim odužilo Ivanu Lončariću Papiću ni dr Ivanu Karloviću za njihov doprinos za razvitak Knjižnice a posebno za gradnju »Doma prosvjete«. Prilikom otvorenja obnovljenog doma dne 14. travnja 1984. predložio sam pred punom dvoranom mještana i gostiju da se Knjižnica nazove imenom Ivana Lončarića Papića, a »Dom prosvjete« imenom dra Ivana Karlovića i time oda trajno priznanje za njihov požrtvovni rad za mjesto. Ostaje današnjem naraštaju da to prihvati i tako sačuva spomen na ova dva mještana. Tako će pokazati da cijeni i kulturna pregnuća u prošlosti i svijetle primjere učini putokazom za daljnji napredak mjesta.

¹⁹ Ovu je izjavu dao Janko Jazbec Vinku Antiću. Vidi knjigu »Vinodolska Selca u borbi«. Selca 1975, str. 266, bilj. 295.

²⁰ Tekst manifesta »Pjesma žuljeva koji sagrađiše Dom« vidi u spomenici »50 godišnjica Hrvatske pučke knjižnice u Selcima« Rijeka 1954, str. 7—8, u knjizi »Vinodolska Selca u borbi«, Selca, 1975. i knjizi »Naraštaji govore«, Selce—Vinodol 1984. zajedno s faksimilom autorova rukopisa str. 134—139.

²¹ Dom knjižnice s raznim imenima vidi u knjizi »Naraštaji govore«, nav. djelo, str. 169—180.

²² Pisac toga članka nije nikad otkriven.

²³ »Vinodolska Selca u borbi...«, nav. djelo, str. 284.

²⁴ Izvještaj knjižničara Vjekoslava Jeličića štampan je u spomenici »50 godišnjica...« nav. djelo, str. 86—86 i u knjizi »Vinodolska Selca u Borbi...«, nav. djelo, str. 304—305.

²⁵ »100 godina...«, nav. djelo, str. 54.

²⁶ Ivica Radetić-Ferdo, Novi Vinodolski u Narodnooslobodilačkoj borbi 1941—1945. godine. Spomen knjiga Narodne čitaonice Novi Vinodolski, nav. djelo, str. 13.

²⁷ Faksimil članka »Profanacija hrvatske himne u Selcima« u knjizi »Vinodolska Selca u borbi...«, str. 230.

²⁸ »Vinodolska Selca...«, nav. djelo, str. 348, bilj. 400.

²⁹ Isto, str. 354, bilj. 409 i 410.

³⁰ Isto, str. 349—350.

³¹ Istina, Sušak, 2. II 1936.

³² To su ovi članci: Podigle se tuke na hajduke i to protiv križara. Istina, III, 6. II 1936, str. 2. Može li notorni bezvjerac biti poslovođom društva sv. Josipa. Istina, III, 7, 9. II 1936, str. 4. Profanacija hrvatske himne. Blamaža Tome Strizića. Istina, III, 10, 1. III 1936.

³³ Hrvatska misao, Sušak, 8. III 1936.

³⁴ O općinskim izborima u Bribiru i Selcima vidi: »Vinodolska Selca u borbi...«, nav. djelo, str. 353—364.

³⁵ Faksimil pisma Narodne čitaonice u Bribiru s potpisom Fabijana Antonića izišao je više puta: »Prilozi povijesti radničkog pokreta u Vinodolu...«, nav. djelo, str. 285—286, »Vinodolska Selca...«, str. 387—388, »Josip Pančić i rodni zavičaj...«, »Vinodolski zbornik«, III 1983, str. 408—409, »100 godina narodne čitaonice u Bribiru...«, nav. djelo, str. 39—40.

³⁶ J. Skočilić, Narodna čitaonica od 1936. do 1941. »100 godina...«, nav. djelo, str. 84.

³⁷ Isto.

³⁸ Isto.

³⁹ »Vinodolska Selca u borbi...«, nav. djelo, str. 395.

⁴⁰ Isto, str. 396—397.

⁴¹ Isto, str. 433.

⁴² Riječka revija, XV/1966, broj 6—7, str. 573.

⁴³ Vinodolski zbornik, I/1977, str. 433.

⁴⁴ Pismo D. Ježića kod autora.

⁴⁵ Zapisnik Narodne čitaonice, godišnja skupština od 18. siječnja 1941, govor Ivana Žvanovića. Narodni muzej u Novom Vinodolskom. U ovom zborniku str. 430.

⁴⁶ Vinodolska Selca u borbi..., str. 459, bilj. 618 i str. 486. bilj. 684a.

⁴⁷ Isto, str. 483.

⁴⁸ B. Kalafatić, Narodna čitaonica početkom 1941. godine. »100 godina...«, nav. djelo, str. 87—88.

⁴⁹ Rafo Brožićević i Zvonko Petrinović, Dramalj i okolica u NOB-i. Vinodolski zbornik, I/1977, str. 190—191.

⁵¹ Josip Skočilić, Narodna čitaonica od 1936. do 1941. »100 godina...«, nav. djelo, str. 84.

⁵² Saopćenje dra Babića kao recenzenta ovoga priloga.

⁵³ Vinodolska Selca u borbi..., str. 484, bilj. 680.

⁵⁴ Isto, str. 485.

⁵⁵ Isto, str. 485, bilj. 684.

⁵⁶ Vidi bilj. 50.

⁵⁷ Vinodolska Selca u borbi..., str. 486, bilj. 684a.

⁵⁸ Naš suradnik g. prof. Vinko Antić premješten iz Crikvenice u Čakovec. Primorje, Sušak, 15. rujna 1940, str. 4.

⁵⁹ Vinodolska Selca u borbi..., str. 486, bilj. 684b.